

Каршылык билдирүү укугу: Адам укуктарын нааразычылык акцияларынын контекстинде коргоонун принциптери

2016

Бул долбоор Европа
Биримдиги тарабынан
каржыланат

MEDIA
DIALOGUE

АРТИКЛЬ 19

Сөз эркиндиги борбору
Фаррингдон Роуд көчөсү, 60
Лондон, EC1R 3GA
Улуу Британия

Тел.: +44 20 7324 2500
Факс: +44 20 7490 0566
Эл. дареги: info@article19.org
Веб-сайт: www.article19.org
Твиттер: @article19org
Фейсбук: facebook.com/article19org

A19/ECA/2021/014/Kyrgyz

© ARTICLE 19, 2016

АРТИКЛЬ 19 бардык адамдар кодулоодон коркпостон, каалаган жерде өз ой-пикирлерин эркин билдирип, коомдук турмушка жигердүү катыша турган дүйнө үчүн иш алып барууда. Биз муну жалпы ишибизге негиз салган өз ара байланыштагы эки эркиндиктин негизинде жасайбыз. Сөз эркиндиги – бул ар бир адамдын ар кандай ыкма менен пикирин, идеясын жана маалыматын билдирүү жана берүү укугу, ошондой эле бийлик менен макул болбоо жана аларга суроо берүү укугу.

Билүү эркиндиги ачыктыкты, акыйкат башкарууну жана туруктуу өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн бийликтен маалыматты талап кылуу жана алуу укугун билдирет. Ушул эркиндиктердин кайсынысына болбосун, бийлик аларды жетиштүү деңгээлде коргой албай калса, АРТИКЛЬ 19 бирдиктүү фронт менен иш алып барат: соттордо, глобалдык жана аймактык уюмдар жана жарандык коом менен бирге, кайда болбойлу бардык жерде иш жүргүзөт.

Creative Commons 3.0 лицензиясы жөнүндө: Бул эмгек “Автордук-Шарттарды-Коммерциялык-Эмес-Сактоо 3.0” Creative Commons (CC BY-NC-SA 3.0) лицензиясы менен корголгон. Сиз бул эмгекти көчүрүп алууга, жайылтууга жана көрсөтүүгө, ошондой эле туунду чыгармаларды түзүүгө укуктуусуз, эгерде:

- 1) АРТИКЛЬ 19дун автордугу көрсөтүлсө;
- 2) бул эмгек коммерциялык максаттарда колдонулбаса;
- 3) ушунун негизинде жасалган ар кандай эмгекти жайылтуу ушуга окшош лицензия боюнча жүргүзүлүшү керек.

Бул лицензиянын толук текстин алуу үчүн шилтемени басыңыз: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/legalcode>

Бул долбоор Европа
Биримдиги тарабынан
каржыланат

Бул басылма Европа Биримдигинин каржылык колдоосу менен Медиа Диалог долбоорунун алкагында которулду. Басылманын мазмуну АРТИКЛЬ 19дун жоопкерчилигинде жана Европа Биримдигинин көз карашын сөзсүз түрдөөлө чагылдыра бербейт.

Мазмуну

Кириш сөз	5
Преамбула	7
I бөлүк: Жалпы принциптер	9
1-принцип: Негизги түшүнүктөр	9
2-принцип: Каршылык көрсөтүү укугуна карата мамлекеттин жоопкерчилиги	12
3-принцип: Басмырлабоо	14
4-принцип: Каршылык көрсөтүү укугуна карата чектөөнү колдонуунун чектери	15
5-принцип: Өзгөчө абал	19
6-принцип: Нааразычылык билдирүү укугун укуктук жактан коргоо	20
II бөлүк: Наарызылык билдирүү укугун урматтоо милдети	21
7-принцип: Каршылык билдирүү эркиндиги	21
8-принцип: Нааразычылык билдирүүчү жерди тандоо эркиндиги	24
9-принцип: Нааразычылык билдирүүнүн формасын жана ыкмасын тандоо эркиндиги	25
10-принцип: Нааразычылыктын мазмунун же максатын тандоо эркиндиги	27
III бөлүк: Нааразылыгын билдирүүгө укукту коргоо боюнча милдеттенме	29
11-принцип: Мамлекеттин нааразычылык билдирүү укугуна көмөктөшүү боюнча милдеттери	29
12-принцип: Мамлекеттин нааразылык акциялары маалында тартипти коргоого карата адам укуктарына негизделген милдеттенмени кабыл алуусу	31
13-принцип: Нааразычылык акциясынын катышуучуларына күч колдонууга байланыштуу мамлекеттин милдеттенмелери	35
14-принцип: Нааразычылык акциясынын катышуучуларын көзөмөлгө алууга карата мамлекеттин милдеттенмелери	38
15-принцип: Нааразычылык акцияларынын катышуучуларын кармоо, тинтүү, абакка киргизүү же камакка алуу боюнча мамлекеттин милдеттенмелери	41

16-принцип: Мамлекеттин демонстранттарга карата колдонгон санкцияларынын жана жоопкерчиликтин түрлөрүнө карата милдеттенмеси	43
IV бөлүк: Нааразычылыгын билдирүүгө укукту ишке ашырууну камсыз кылуу милдеттенмеси	47
17-принцип: Жоопкерчилик жана ачыктык	47
18-принцип: Нааразычылык акцияларына байланыштуу маалыматтын эркин агымы	49
19-принцип: Нааразычылык акцияларына мониторинг жүргүзүү жана чагылдыруу	50
V бөлүк: Башка катышуучулар	52
20-принцип: Башка катышуучу адамдар	52
Документтин таржымалы	53

Кириш сөз

Нааразычылык акциялары ар бир коомдун жарандык, саясий, экономикалык, социалдык жана маданий турмушунда маанилүү ролду ойнойт.

Тарыхка кылчайсак, нааразычылыктар адатта оң маанайдагы социалдык өзгөрүүлөргө түрткү болуп, адам укуктарын коргоону жакшырткан. Алар дүйнөнүн булуң-бурчунда жарандык мейкиндикти орнотууга жана коргоого көмөктөшүп келатышат. Нааразычылыктар жигердүү жана маалымдуу жарандын калыптанышына түрткү берет, ага коомдук иштерге түздөн-түз катышууга мүмкүнчүлүк берип, өкүлчүлүктүү демократияны бекемдейт. Алар айрым адамдарга жана топторго макул эместигин жана нааразычылыгын билдирип, өз көз караштары жана ой-пикирлери менен бөлүшүүгө, мамлекеттик башкаруудагы кемчиликтерди ачыкка чыгарууга, бийликтен жана башка таасирдүү түзүмдөрдөн көйгөйлөрдү чечүүнү жана жасаган иши үчүн отчет берүүнү талап кылууга мүмкүнчүлүк берет. Бул, айрыкча, кызыкчылыгы көп корголбогондор же көз жаздымында калгандар үчүн өтө маанилүү.

Бирок дүйнө жүзү боюнча бийликтер нааразычылык акцияларына ыңгайсыз бир көрүнүш катары мамиле жасап, мындай иш-аракеттерди коркунуч катары кабыл алып, аны көзөмөлгө алууга же болтурбай коюуга аракеттенишет.

Санарип технологиялары нааразычылык билдирүү аракетиине жаңы мүмкүнчүлүктөрдү сунуштап, ошол эле маалда жаңы чакырыктарды да таштоодо. Бүгүнкү күндө алар нааразычылыкты уюштурууда негизги ролду ойногон байланыш каражаты катары да, аларды өткөрүү үчүн платформа катары да кеңири колдонулуп жатат. Технологиянын өнүгүшү мамлекеттин нааразычылыктардын контекстинде адам укуктарын чектөө жана бузуу мүмкүнчүлүктөрүн кыйла көбөйттү.

Каршылык көрсөтүү укугуна адамдын көптөгөн укуктарын ишке ашыруу кирет. Ошондой эле ал адам укуктарын камсыз кылуу үчүн да өтө маанилүү. Ар кандай коомдогу орду маанилүү болгонуна карабастан, нааразычылык акциялары башка адамдарга зыян келтирүү тобокелдигинен эркин болгон учурлар сейрек кездешет. Ошондуктан, эл аралык стандарттар нааразычылык акцияларына катышкандардын көптөгөн укуктарын чектөөгө жол берет. Бирок, мындайга чектелген жана тар шартта гана уруксат берилет. Адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарда жазылган кепилдиктерге карабастан, мамлекеттер бул жаатта өз милдеттенмелерин түшүнүүдө жана аткарууда кошумча жардамга муктаж экендиги кеңири таанылды.

Бул принциптер уруксат берилген чектөөлөрдүн чектелген чөйрөсүнүн так таанылышына өбөлгө түзүп, каршылык көрсөтүү укугун урматтоо, коргоо жана пайдалануу боюнча минималдуу стандарттардын топтомун иштеп чыгат. Принциптер адам укуктары боюнча эл аралык стандарттардын, анын ичинде *Адам укуктарынын жалпы декларациясын, Жарандык жана саясий укуктар боюнча эл аралык пактты, Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө эл аралык пактты*, ошондой эле өнүгүп келе жаткан мамлекеттердин тажрыйбасындагы адам укуктарынын регионалдык стандарттарын (башкалар менен катар, улуттук мыйзамдарда жана улуттук соттордун чечимдеринде чагылдырылган) жана дүйнөлүк коомчулук тарабынан таанылган укуктун жалпы принциптерин прогрессивдүү чечмелөөнү билдирет, атап айтканда, *Күч түзүмдөрүнүн кызматкерлери тарабынан күч жана ок атуучу куралды колдонуунун негизги принциптери*, БУУнун Адам укуктары боюнча кеңешинин атайын жол-жоболорунда баяндалган стандарттар (атап айтканда, *Чогулуштарды талаптагыдай башкаруу тууралуу Атайын баяндамачылардын Биргелешкен баяндамасы*) жана Европадагы Коопсуздук жана Кызматташтык Уюму иштеп чыккан *Тынч жыйындардын эркиндиги боюнча жетектөөчү принциптер*.

Бул принциптер *Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактынын* (эксперттер тобу 1984-жылы май айында кабыл алган) жоболорунан четтөөлөрдү жана чектөөлөрдү чечмелөөнүн *Сиракузы принциптеринин* туруктуу колдонулушун тааныйт. Ошондой эле *Укук коргоо органдарынын кызматкерлери тарабынан күч жана ок атуучу куралды колдонуунун Негизги принциптерин жүзөгө ашыруу боюнча Колдонмону* да тааныйт (Эл аралык Мунапыс 2015-жылдын август айында чыгарган).

Бул принциптер жарандык коом уюмдары, активисттер, укук коргоочулар, юристтер, соттор, шайланган өкүлдөр, мамлекеттик кызматкерлер жана башка кызыкдар адамдар тарабынан жергиликтүү, регионалдык жана глобалдык нааразычылык акцияларынын корголушун күчөтүү боюнча аракеттердин контекстинде колдонулат.

Преамбула

Биз, ушул принциптерди колдогон жана ага макул болгон адамдар жана уюмдар,

нааразычылык акциялары демократиянын негизги таянычтарынын бири, эркин жана акыйкат шайлоону толуктап турат деп ишенебиз;

адамдар жарандык, саясий, экономикалык, маданий жана социалдык укуктары үчүн күрөшүп, эркиндикти кысымга алууну токтотууга, жакырчылыкта каршы күрөшкөндө, айлана-чөйрөнү коргоп, же туруктуу өнүгүүнү талап кылып турганда – мындай жол аркылуу өнүгүүгө салым кошорун, ошон үчүн ар бир коомдо нааразычылык акциялары болорун эске салуу менен;

каршылык акциясына катышуу ар бир адамга жекече же жамааттык түрдө макул эместигин билдирүүгө, өкмөттүн саясатына жана коомдогу башка таасирдүү түзүмдөрдүн ишине таасир этүүгө, ушул таасирди бекемдөө жолдорун издөөгө мүмкүндүк берерин белгилөө менен;

каршылык көрсөтүү укугуна адамдын бөлүнбөс, бири-бирине көз каранды жана өз ара байланыштагы бир катар укуктары, атап айтканда, сөз эркиндиги, тынч чогулуу эркиндиги жана биригүү эркиндиги, мамлекеттик иштерге катышуу укугу кирерин, эркин ой жүгүртүү, абийир жана дин эркиндиги, иш таштоо укугу, маданий турмушка катышуу укугу, ошондой эле жашоо укугу, жеке жашоого кол тийбестик укугу, эркиндикке укугу, жеке коопсуздугу жана басмырлоодон эркин болууга укугу бар экенин белгилеп;

коомду нааразычылык акциялары жана алардын контексттери тууралуу маалымат менен камсыздап туруу үчүн; нааразычылык акцияларын уюштуруу жана өткөрүү үчүн; нааразычылык акциясына катышкан бардык тараптардын ортосунда маалыматтын эркин агымын камсыз кылуу үчүн; жана укуктардын бузулушуна мониторинг жүргүзүп, чагылдырууда эркин жана көз карандысыз жалпыга маалымдоо каражаттары жана санариптик технологиялар абдан маанилүү экендигин моюнга алуу менен;

санарип технологиялар жана Интернет онлайн нааразычылык акцияларына аянтча болуп бере тургандыгын моюнга алуу менен;

башкаларды уюштуруу жана мобилизациялоо, ошондой эле нааразычылык акциясына чыккандардын укуктары бузулгандыгы жөнүндө фактыларды документтештирип, чагылдырып, мындай мыйзам бузуулар үчүн жоопко тартууну талап кылуу менен нааразычылык акцияларында жарандык коомдун, анын ичинде укук коргоочулар менен журналисттердин маанилүү ролун баса белгилөө менен;

көптөгөн нааразычылык акцияларын күч колдонуп басууга, анын ичинде күчтү керексиз, ашыкча жана мыйзамсыз колдонууга, өзүм билемдик менен камоого, адамды күч менен жок кылып жиберүүгө, кыйноолорго, талаптагыдай соттук териштирүү жүргүзбөстөн өлүмгө тартууга, же сотко жеткирбестен өмүрүнөн ажыратууга *жийиркеничибизди билдирүү менен;*

нааразычылык акцияларын токтотуучу, тоскоол болуучу же башкача жол менен бут тоскон мыйзамдык чараларга, иш-аракеттерге жана укук коргоо чараларына, анын ичинде нааразычылык акцияларын өткөрүүгө алдын ала уруксат алуу талабына, каршылыгын билдирип чыккандарды кармоого, куугунтуктоого, коркутууга, нааразычылык акциясына чыккандарга карата кылмыш, административдик жана жарандык-укуктук санкцияларды колдонууга, ошондой эле каршылык акциясына чыккандардын укуктарын башка жол менен чектөөгө *терең тынчсыздануу билдирүү менен;*

көзөмөлдөө технологияларынын өнүгүүсү жана мамлекеттик органдар менен жеке структуралардын маалыматты жана жеке маалыматтарды чогултуу, сактоо мүмкүнчүлүктөрү митингчилердин укуктарынын бузулушуна алып келиши мүмкүндүгүн, жалпысынан нааразычылык акцияларына ооздуктоочу таасирин тийгизиши мүмкүн экендигин *баамдоо менен;*

Эл аралык, регионалдык, улуттук жана жергиликтүү деңгээлдеги бардык тиешелүү органдарды, ошондой эле жеке адамдарды ушул Принциптердин кеңири кабыл алынышына жана жайылышына көмөктөшүү боюнча чараларды көрүүгө, аларды иш жүзүнө ашырууга жана бардык деңгээлдерде практикалык түрдө аткарууга чакырабыз.

I бөлүк: Жалпы принциптер

1-принцип: Негизги түшүнүктөр

1.1 Ушул Принциптердин максаттары үчүн:

- a) *Нааразычылык* – айрым аракеттерге, баалуулуктарга же кызыкчылыктарга карата жеке бир адамдын же жамааттык түрдө макул болбогонун, реакциясын, жообун билдирет. Башка нерселер менен катар, нааразычылык төмөнкүлөрдү камтышы мүмкүн:
 - i. Жеке же жамааттык иш-аракеттер, ошондой эле санариптик технологияларды колдонуу менен, демонстранттардын өздөрү тандап алган формада жана мөөнөттө стихиялуу жана синхрондуу нааразычылык билдирүүсү;
 - ii. Кандайдыр бир темага же маселеге карата жекече же жамааттык түрдө пикир билдирүү;
 - iii. Ар кандай аудиторияга, анын ичинде мамлекеттик органдарга, жеке уюмдарга, жеке адамдарга жана коомчулукка багытталган иш-аракеттер;
 - iv. Идеяларга же нааразычылык билдирүүлөрүнө каршы чыккан адамдардын кыжырын келтирген же таарынткан жүрүм-турум же билдирүүлөр, же үчүнчү жактардын ишине убактылуу тоскоол болуп, басаңдатып же кийлигише турган жүрүм-турум;
 - v. Коомдук жана жеке менчикте турган жерлерди кошкондо, каалаган жерде, ошондой эле онлайн режиминде жасалган аракеттер;
 - vi. Уюштуруунун ар кандай даражалары жана ыкмалары бар иш-аракеттер, анын ичинде так уюштуруу түзүмү, иерархиясы же алдын ала белгиленген нааразычылык акциясынын формасы жана узактыгы болбосо;

-
- b) *Нааразычылыгын билдирүү укугу* – бул адамдын жалпы таанылган укуктарды, анын ичинде сөз эркиндигин, тынч чогулуу эркиндигин, биригүү эркиндигин, мамлекеттик иштерди жүргүзүүгө катышуу укугун, ой жүгүртүү, абийир жана дин эркиндигин, маданий жашоого катышуу укугун, жашоо укугун, жеке жашоосун, эркиндигин жана жеке турмушунун кол тийбестигин, басмырлоосуз жашоого укугун жеке жана/же жамааттык түрдө жүзөгө ашырууну билдирет;
 - c) *“Онлайн-нааразычылык”* термини 1.1-принципте аныкталган, бирок Интернетти иш-аракеттер үчүн аспап жана/же аянтча катары колдонуу менен ишке ашат;
 - d) *“Зордук-зомбулуксуз түз иш-аракет”* же *“жарандык баш ий-бөөчүлүк”* деген терминдер ыкмаларды колдонуу менен өзгөрүүлөргө шыктандырган түрдүү тактикаларга жана стратегияларга карайт, бул ыкмалар түз жана тынчтык жолу менен, анын ичинде билип туруп, атайылап мыйзам бузуу жолу менен мекемелердин, процесстердин же/жана алардын катышуучуларынын кадыресе ишин бузууга багытталат;
 - e) *“Коомдук тартип”* термини коомдун иштешин камсыз кылган эрежелердин жыйындысын же коом курулган негизги принциптердин жыйынтыгын, анын ичинде адам укуктарын урматтоону билдирет;
 - f) *“Укук коргоо органдары”* термини коомдук тартипти коргоо чөйрөсүндө ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырган ар кандай коопсуздук күчтөрүн, айрыкча мыйзамдын сакталышын камсыз кылуу боюнча өз милдеттерин аткаруу максатында камакка алуу, кармоо жана күч колдонуу боюнча ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырууну камтыйт. Бул терминге жеке коопсуздук компанияларынын кызматкерлери да кирет, алар өзгөчө учурларда мындай ыйгарым укуктарды түздөн-түз компетенттүү мамлекеттик органдан алган жана мамлекет өткөрүп берген укук коргоо органдарынын функцияларын аткарышат;
 - g) *“Күч”* термини мыйзамдын сакталышын камсыз кылуу, атап айтканда буйрукка баш ийдирүү үчүн жеке адамга карата колдонулган физикалык кысымдын ар кандай чараларын билдирет;
 - h) *“Өлүмгө алып келүү ыктымалдыгы азыраак курал”* термини, колдонулган жагдайга жана ыкмага жараша, ар бир куралга мүнөздүү болгон өлүм коркунучун сактап, ошол эле учурда өлүмгө алып келбестен же оор жаракат келтирбестен күч колдонуу максатында пайдаланылат;

-
- i) “Өлтүрүүчү курал” же “өлтүрүүчү күч” деген терминдер өлүмгө алып келүү тобокелдиги жогору болгон (өлүмгө алып келүүчү күч) куралдын же күчтүн түрүн билдирет же анын өлүмгө алып келээрин так билип колдонулат (билип туруп күч колдонуу).

1.2 “Тынч” жана “зордук-зомбулуксуз” деген терминдерге карата айта турган болсок,

- a) алар ар дайым кеңири түшүнүктө колдонулушу керек жана буга демонстранттардын жеке адамга же мүлккө карата зомбулук көрсөтүүгө ниеттенгендигинин ачык жана ынанымдуу далилдери болгон жана алардын мындай кадамга барышы толук ыктымал учурлар кирбейт;
- b) алар өзүн-өзү коргоону, өзүн же башкаларды мыйзамсыз иш-аракеттерден коргоону камтышы керек, бирок өзүн-өзү коргоонун формасы адам чындап түшүнгөн жагдайларда акылга сыярлык деңгээлде зарыл экени анык болууга тийиш;
- c) нааразычылык акциясы тынч мүнөздөбү же жокпу дегенди баалоодо, айрымдар тарабынан жасалган зомбулук аракеттери же башкалар тарабынан жасалган башка мыйзамсыз иш-аракеттер башка жөн-жай адамдарды нааразычылык билдирүү жана коргоону укугунан ажыраткан жокпу деген фактыны эсепке алышы керек;
- d) нааразычылык билдирүү зомбулук менен аяктаганда, мамлекет нааразычылыкты тынч маанайда билдирүүгө эффективдүү көмөк көрсөтө албаганын, зомбулукту болтурбай коюу аракети ийгиликсиз болгонун, зомбулук аракеттерди жасашы мүмкүн же жасоого ниеттенген адамдар менен чыр-чатактарды чечүү ыкмаларын колдонбогонун моюнуна алышы керек.

2-принцип: Каршылык көрсөтүү укугуна карата мамлекеттин жоопкерчилиги

2.1 Мамлекеттер төмөнкүлөргө милдеттүү:

- a) *Каршылык билдирүү укугун урматтоого*: алар адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарда уруксат берилген учурларды кошпогондо, нааразычылык билдирүү укугуна тоскоолдук кылбашы, токтотпошу же чектебеши керек;
- b) *Каршылык билдирүүгө укукту коргоого*: алар нааразычылык билдирүү укугунан пайдаланууну каалагандарды коргоо үчүн акылга сыярлык чараларды көрүшү керек. Буга үчүнчү жактар тарабынан мыйзам бузууларды алдын алуу үчүн зарыл болгон чараларды көрүү да кирет;
- c) *Нааразычылык билдирүү укугунун толук пайдаланылышын камсыз кылууга*: алар адамдарга нааразычылыгын билдирүү укугун толук жүзөгө ашыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүп бериши керек. Буга нааразычылык билдирүү укугунда камтылган адам укуктарынын бузулушуна каршы натыйжалуу чараларды көрүү да кирет.

2.2 Мамлекеттер өз конституциялык жоболорунда жана мыйзамдарында, адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарга ылайык, нааразычылык билдирүү укугунда камтылган, бөлүнгүс, бири-бирине көз каранды жана өз ара байланышта болгон адам укуктарын таанып, аларды аткарууга тийиш.

Алар өзүнө төмөнкүлөрдү камтышы керек:

- a) Нааразычылык акцияларын жүзөгө ашыруу үчүн өтө маанилүү болгон укуктар, атап айтканда:
 - i. *Пикирин эркин билдирүүгө укук* – мамлекеттик чек араларга карабастан, ар кандай маалыматтарды жана идеяларды издөө, алуу жана жайылтуу эркиндиги, оозеки, жазуу жүзүндө же басма түрүндө, көркөм ыкмада же адам каалаган башка байланыш каражаттарын колдонуу эркиндиги;
 - ii. *Чогулуу эркиндигине укук* – өз позициясын (пикирин, кызыкчылыктарын ж.б.) билдирүү максатында каалаган жерге атайылап чогулуу эркиндиги;

-
- iii. *Биригүү эркиндигине укук – жеке же жамааттык кызыкчылыктарды коргоо максатында кесиптик кошуундарды түзүү жана аларга катышуу, анын ичинде башкалар менен биригүү эркиндиги;*
 - iv. *Мамлекеттик иштерди жүргүзүүгө катышуу укугу – бул ар бир адамдын, башкалардын катарында, мамлекеттик иштерди жүргүзүүгө түздөн-түз же эркин шайланган өкүлдөрү аркылуу катышуу укугу.*
- b) Нааразычылык акцияларын басуу учурунда көп бузулган укуктар, атап айтканда:
- i. *Жашоо укугу – бул ар бир адамдын өзүм билемдик менен жашоодон ажыратылбоого укугу;*
 - ii. *Кыйноолордон, адамкерчиликсиз жана кадыр-баркты кемсинткен мамиледен эркин болуу укугу – кыйноолорго же катаал, адамкерчиликсиз же кадыр-баркты кемсинткен мамилеге же жазага дуушар болбоо укугу;*
 - iii. *Жеке турмуштун купуялыгын сактоого укук – ар бир адамдын жеке жашоосуна, үй-бүлөсүнө, үйүнө же кат алышуу купуялыгына өзүм билемдик менен же мыйзамсыз кийлигишүүгө дуушар болбоо укугу, ошондой эле алардын арнамысына жана беделине мыйзамсыз кол салуу, ошондой эле мындай кийлигишүүдөн же кол салуудан мыйзам жолу менен коргонууга укук;*
 - iv. *Эркиндикке жана жеке кол тийбестикке укук – өзүм билемдик менен кармалып, камакка алынбоо жана эркиндигинен ажыратылбоо укугу, мындай иштер мыйзамда белгиленген негиздерге жана жол-жоболорго ылайык гана ишке ашууга тийиш.*

3-принцип: Басмырлабоо

- 3.1 Мамлекеттер ар бир адамга расасына, жынысына, улутуна, динине же ишенимине, майыптыгына, жаш курагына, жыныстык ориентациясына, гендердик иденттүүлүгүнө, тилине, саясий же башка көз караштарына, улуттуна же социалдык абалына, жарандыгына, мүлктүк абалына, туулгандыгы же башка статусуна карабастан эч басмырлоосуз, бирдей шарттарда өзүнүн нааразылыгын билдирүүгө укугун жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн иш жүзүндө камсыз кылып, өз мыйзамдарында буга кепилдик бериши керек.
- 3.2 Бардык жеке адамдарга, топторго, катталбаган бирикмелерге жана юридикалык жактарга, анын ичинде азчылыктардын өкүлдөрүнө, жарандарга, жаран эместерге, жарандыгы жок адамдарга, качкындарга, чет өлкөлүк башпаанек издөөчүлөргө, мигранттарга, туристтерге жана толук жарамдуу болбогон адамдарга каршылык көрсөтүү укугу кепилденүүгө тийиш.

4-принцип: Каршылык көрсөтүү укугуна карата чектөөнү колдонуунун чектери

- 4.1 Эл аралык укукта кепилденген адам укуктарын коргоо – эреже болууга тийиш, ал эми укуктардагы бардык чектөөлөр өзгөчө учур катары каралышы керек.
- 4.2 Мамлекеттер укуктун көз карашынан алганда маанилүү болгон нааразычылык билдирүү укугу эл аралык укукта каралган негиздер боюнча гана чектелишин камсыз кылышы керек. Атап айтканда, сөз эркиндигине, чогулуу эркиндигине, биригүү эркиндигине жана жеке турмуштун кол тийбестигине болгон укуктарга төмөнкүлөрдөн башка чектөөлөр коюлбайт:
- a) *мыйзам тарабынан бекитилген чектөөлөр (мыйзамдуулук принциби)*: ар кандай чектөө мыйзамда расмий негизге ээ болушу керек, ал жеткиликтүү жана жетиштүү тактык менен туюндурулуп, адамга конкреттүү иш мыйзамды бузабы же жокпу – ушуну алдын ала билүүгө, мыйзам бузуунун ыктымал кесепеттерин баалоого мүмкүнчүлүк берүүгө тийиш;
 - b) *жөндүү максатты көздөйт*: мамлекет ар кандай чектөө өзүнүн чыныгы ниети жана көрсөтүлө турган жыйынтыгы менен жөндүү максатты коргой тургандыгын көрсөтүшү керек: улуттук коопсуздукту, коомдук тартип (*ordre public*), ден соолукту же адеп-ахлакты коргоо, же башкалардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо. Чогулуу эркиндиги жана биригүү эркиндигинин укуктары коомдук коопсуздукту коргоо максатында чектелиши мүмкүн.
 - i. *Улуттук коопсуздук* мамлекетти же анын аймактык бүтүндүгүн күч колдонуудан же аны колдонуу коркунучунан коргогондо же анын күч колдонууга же колдонуу коркунучуна жооп кайтаруу жөндөмүн сырттан да, ичинен да коргогон учурларда гана акталышы мүмкүн.
 - ii. Нааразычылыктар коомдун жашоосуна же коом курулган негизги принциптерге, мисалы, адам укуктарын урматтоого жана укук үстөмдүгүнө чыныгы жана бир кыйла олуттуу коркунуч келтирген учурларда гана *коомдук тартип* жүйө катары келтирилиши мүмкүн. Каршылык билдирүү укугун, анын ичинде стихиялуу жана синхрондуу нааразычылык акцияларын жана контракцияларды өткөрүү коомдук тартиптин негизги мүнөздөмөлөрүнүн бири катары каралышы керек, нааразычылык ыңгайсыздык жаратып, коомдун кадимки турмушун бузуп жатса да иш жүзүндө коркунуч катары каралбоого тийиш;

-
- iii. *Ден соолукту коргоо*, эгерде чектөө чаралары далилдүү болсо жана саламаттыкка олуттуу коркунуч туудурса гана, нааразычылыктарды чектөө үчүн негиз болуп бере алат. Мындай чаралар оорулардын же жаракат алуулардын алдын алууга же оорулууларга жана жарадарларга жардам көрсөтүүгө багытталган болушу керек, ошондой эле эл көп топтолгон турган иш-чаралардын башка түрлөрүнө карата дагы колдонулушу керек;
- iv. *Калктын адеп-ахлагын (моралын)* чектөө коомдун негизги баалуулуктарын урматтоону сактоо үчүн маанилүү болгон учурда гана, адам укуктарынын универсалдуулугун, басмырлоого жол бербөө принцибин жана укук үстөмдүгүн сактоо менен гана акталышы мүмкүн. Адеп-ахлактын өнүгүп келе жаткан мүнөзүн эске алганда, чектөөлөр эч качан бир салттан келип чыкпашы керек жана эч качан басмырлоо тажрыйбасын актоого, калыс эмес пикирди колдоого жана чыдамсыздыкка үндөөгө кызмат кылбашы керек. Адамдын негизги укуктары түшүнүгүн өзүнө камтыбаган коомдук адеп-ахлак түшүнүгү ар дайым ушул терминдин заманбап түшүнүгүнө карама-каршы келиши керек;
- v. Бийлик ар дайым *башка адамдардын* – нааразычылык акциясына катышкан ар кандай топтордун же адамдардын, же нааразычылык акциясы өткөн райондо жашаган, иштеген же бизнес кылган адамдардын укуктарын коргоо үчүн нааразычылыктарды чектөөдө талаптагыдай тең салмактуулукту табууга тийиш. Тең салмактуулук ар дайым нааразычылык билдирүү укугунан пайдаланган адамдардын пайдасына болушу керек. Бирок бул укукка кийлигишүүнү негиздөөчү ишенимдүү далилдер болгон учурлар буга кирбейт. Чектөөлөр башкалардын нааразычылыкка каршы мамилесинин жыйынтыгы же саясий талкууну чектөө максаты болбошу керек. Ыңгайсыздык жана кадимки иштин үзгүлтүккө учурашы эч качан нааразычылыктарды чектөөгө жүйө болуп бере албайт.
- vi. Адамдардын өмүрүнө же физикалык абалына конкреттүү жана реалдуу коркунуч келтирилгенде же алардын мүлкүнө олуттуу зыян келтирүү коркунучу болгондо гана коомдук коопсуздук чогулуу эркиндигин жана биригүү эркиндигин чектөө үчүн негиз боло алат.

с) көздөлгөн мыйзамдуу максатка карата зарыл жана өлчөмдөш болушу керек:

- i. Чектөөнүн коомдук зарылчылыгы келип чыккан учурда гана каршылык көрсөтүү укугун чектөөнү зарыл деп эсептесе болот. Чектөөнү колдонгон тарап нааразычылык көрсөтүү менен корголуучу кызыкчылыктын ортосунда түз жана тикелей байланыш бар экендигин далилдеши керек;
- ii. Чектөөлөр өтө кенен болбошу керек жана бул мыйзамдуу максатты коргоо үчүн жеткиликтүү болгон чаралардын ичинен эң аз чектөө чарасы болууга тийиш. Ар кандай чектөө демократиялык принциптерге шайкеш келүүгө тийиш, конкреттүү жана белгилүү бир коргоочу жыйынтыкка жетишүү үчүн атайын иштелип чыккан жана ошол эле жыйынтыктарга жетишүүгө жөндөмдүү болгон башка каражаттардан тышкары укуктарга кийлигишпеши керек.

4.3 Зордук-зомбулукка, басмырлоого же кастыкка чакырган (мындан ары – “шыкакчылык”) үгүттүн тыюу салынышына негизделген ар кандай чектөөлөр төмөнкү шарттарга толук жооп бериши керек:

- a) Шыкакчылыкка үгүттөөгө тыюу салуу үчүн жүйөлөр адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарда таанылган бардык жүйөлөрдү камтышы керек;
- b) Нааразылыгын билдирген адамдарда башкаларды басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка түртүү ниети шыкакчылыктын өтө маанилүү жана зарыл элементи катары каралышы керек;
- c) Шыкакчылыкка тыюу салган мыйзамдарда басмырлоого, кастыкка же зордук-зомбулукка шыкактоо жөнүндө конкреттүү жана так шилтемелерди камтып, МПГППнын 20(2)-беренесине шилтеме берип, кененирээк же азыраак конкреттүү формулировкадан алыс болушу керек;
- d) Шыкакчылыкка тыюу салуу 4.2-принципте көрсөтүлгөн мыйзамдуулуктун, жөндүү максаттын, өлчөмдөштүктүн жана зарылчылыктын үч бөлүктөн турган тестинен өтүшү керек;
- e) Жазык санкциялары шыкакчылыктын өзгөчө олуттуу түрлөрү менен гана чектелиши керек жана каалаган коргоого жетише ала турган башка эч кандай чара көрүлбөсө, акыркы негиз катары гана, жүйөлүү жагдайларда гана колдонулушу керек.

4.4 Өзүнө-өзү зыян келтирүүнү камтыган нааразычылык акцияларын, атап айтканда ачкачылык жарыялоо түрүндөгү нааразычылыктарды чектөө боюнча кабыл алынган бардык чаралар адам укуктары боюнча эл аралык стандарттарга жана эл аралык гуманитардык мыйзамдарга, жазалоо жана негизделген макулдук укугуна шайкеш келиши керек, тактап айтканда кыйноолорго жана адамкерчиликсиз же кадыр-баркты басмырлаган мамиленин башка түрлөрүнө тыюу салынышы керек. Мамлекеттер тартылган бардык медициналык персонал ушул учурларда колдонулуучу медициналык кызматкерлер үчүн дүйнөлүк клиникалык жана этикалык стандарттарды сакташын камсыз кылышы керек. Атап айтканда, мамлекеттер ачкачылык жарыялагандарга каршы күч колдонуудан алыс болушу керек жана дарыгерлер менен бейтаптардын ортосундагы ишенимдүү мамилелерге колдоо көрсөтүүгө тийиш. Мунун натыйжасында демонстранттардын каалоолору урматталат, ал эми медициналык кызматкерлер нааразы болгондордун жеке муктаждыктарына көз карандысыз клиникалык баалоонун негизинде реакция жасоого даяр болот жана демонстранттардын ден соолугун коргоо боюнча өзүнүн кесиптик милдеттерин аткара алышат. Медициналык этика маселелерине жооптуу көз карандысыз жана калыс органдар оор учурда консультация бериши керек.

5-принцип: Өзгөчө абал

- 5.1 Мамлекеттерге улутка коркунуч келген өзгөчө кырдаал учурларында гана адам укуктары боюнча эл аралык милдеттенмелерден четтөөгө жол берилет. Ушул мүнөздөгү ар кандай четтөөлөр улуттук жана эл аралык мыйзамдарга ылайык расмий жана мыйзамдуу түрдө жарыяланууга тийиш. Мындан улам мамлекеттер нааразычылык акцияларын чектөө максатында гана өзгөчө кырдаалды жарыялоого барбашы керек, анткени нааразычылык акциялары адам укуктары боюнча эл аралык милдеттенмелерден мыйзамдуу түрдө четтөөнүн критерийлерине жооп берген кырдаалга сейрек учурда гана алып келиши мүмкүн.
- 5.2 Өзгөчө кырдаалда нааразычылык акцияларын өткөрүүгө болгон бардык чектөөлөр өзгөчө жана убактылуу мүнөздө болушу керек жана түзүлгөн жагдайлар талап кылганда гана чектелүүгө тийиш. Чектөөлөр эл аралык укук боюнча мамлекеттин башка милдеттенмелерине каршы келбесе гана колдонулушу керек. Мисалы, табигый кырсык же куралдуу чыр-чатак өңдүү себептер менен өзгөчө абалга байланыштуу башка жагдайлар чектөөлөргө уруксат берген күндө да, 4-принципте баяндалган тестке ылайык, нааразычылыкты билдирүүгө укуктарды чектөө мүмкүнчүлүк берилгенде да, эрежеге ылайык, зарыл максатка жетүү үчүн жетиштүү болушу керек жана эч бир чектөө кырдаалдын чукул муктаждыктары менен актылышы мүмкүн эмес.

6-принцип: Нааразычылык билдирүү укугун укуктук жактан коргоо

6. Мамлекеттер нааразычылык билдирүү укугун коргоо үчүн мыйзамдарды, анын ичинде төмөнкү чараларды көрүшү керек:
- a) Адам укуктары боюнча бардык тийиштүү эл аралык жана регионалдык келишимдерди ратификациялоо жана аткаруу, аларды улуттук мыйзамдарга киргизүү же башкача жол менен;
 - b) Эл аралык стандарттарга жана алдыңкы тажрыйбага толук ылайык келген, мыйзамдардын, мыйзам алдындагы актылардын деңгээлинде ченемдик-укуктук жөнгө салуунун так системасын, нааразычылык билдирүүгө укукту коргоо үчүн саясаттарды кабыл алуу менен, ошондой эле ушул документтерди даярдоонун бардык баскычтарына жарандык коомдун жана башка кызыкдар тараптардын толук жана натыйжалуу катышуусу менен;
 - c) Нааразычылык билдирүү укугунун бузулушуна каршы жетиштүү кепилдиктерди камсыз кылуу менен, көз карандысыз соттор, трибуналдар же башка сот органдары тарабынан колдонулуп жаткан бардык чектөөлөрдүн мыйзамдуулугун толук жана натыйжалуу көзөмөлдөө менен;
 - d) Нааразычылык билдирүү укугун бузууга карата укуктук коргоонун эффективдүү каражаттарынын болушун камсыз кылуу, анын ичинде жазык жана жарандык сот процесстеринин алкагында талаптагыдай каражаттардын, ошондой эле көзөмөлдөөчү мекемелер жана башкармалыктар, адам укуктары боюнча улуттук институттар жана/же акыйкатчылар тарабынан колдонулган профилактикалык жана соттук эмес коргоо каражаттарынын болушун камсыздоо.

II бөлүк: Наарызылык билдирүү укугун урматтоо милдети

7-принцип: Каршылык билдирүү эркиндиги

- 7.1 Ар бир адам, 3-принципте белгиленгендей, кандайдыр бир белгилер боюнча басмырлоосуз нааразычылык акциясына катышуу эркиндигине ээ болушу керек.
- 7.2 Балдарда чоңдор менен бирдей негизде нааразычылык билдирүү укугу бар жана колдоно алат деген божомол болушу керек. Мамлекет балдардын жана жаштардын нааразычылык акцияларына катышуу жана уюштуруу укугун чектеген жаш курактын минималдуу талаптарын жана ата-энелердин уруксатын алып салышы керек. Катаал чектөөлөр балдардын жана алардын ата-энелеринин жана тарбиячыларынын укуктарына тескери таасир этет. Мунун ордуна мамлекеттер балдардын өнүгүп келе жаткан мүмкүнчүлүктөрүн – балдардын мүмкүнчүлүктөрү өнүгүп-өскөн сайын жогорулайт деген принципти таанып, баланын нааразычылык билдирүү укугунан пайдаланууга мүмкүнчүлүктөрүн таанышы керек. Мамлекеттер ошондой эле 11-принципте көрсөтүлгөн талаптарга ылайык, баланын нааразычылык билдирүү укугуна көмөктөшүү үчүн кошумча чараларды көрүшү керек.
- 7.3 Каршылык билдирүү укугун колдонуунун пайдасына бир божомол болушу керек. Мамлекеттер нааразычылыкты өткөрүүгө алдын ала уруксат алууну талап кылган ар кандай мыйзамдарды, жоболорду жана тажрыйбаларды жокко чыгарышы керек. Нааразычылык билдирүү тууралуу кабарлама берүүнүн жол-жоболору ыктыярдуу гана болушу керек.

7.4 Практикалык көз караштан алганда, айрым өлкөлөрдө нааразычылык билдирүү жол-жоболору коомдук жайлардын пайдаланылышын жөнгө салуу каражаты катары колдонулуп жаткандыгын таанып, мамлекеттер колдонулуп жаткан бардык жол-жоболорду төмөнкү шарттарга шайкеш келтирүү үчүн тезинен чараларды көрүшү керек:

- a) Кабарлама берүү жол-жобосунун максаты – бийликке нааразычылык акциясын өткөрүүнү жеңилдетүү үчүн зарыл уюштуруу чараларын көрүүгө мүмкүнчүлүк берүү;
- b) Уюштуруучулар нааразычылык акциясын уюштуруу жөнүндө кабарлама гана тапшырат деп күтүш керек, бирок нааразычылык акциясын өткөрүүгө уруксат сураган өтүнмө эч кандай шартта болбошу керек;
- c) Кабарлама берүүнүн эң көп мезгили нааразычылык акциялары башталганга чейин 48 саат менен чектелиши керек;
- d) Алдын ала кабарлоо иш жүзүндө колдонулбаса, стихиялуу нааразычылык акциялары үчүн билдирүү талаптары ар дайым өзгөчө болушу керек. Мамлекеттик органдар стихиялуу нааразычылык акциялары тынч маанайда өтүп жатса, ошондой маанайды сактоого жана буга көмөктөшүүгө милдеттүү болушу керек;
- e) Ар кандай кабарлама берүү жол-жоболорунда төмөнкүлөр так көрсөтүлүшү керек:
 - i. Кабарламаны кабыл алууга жооптуу башкармалык же мекеме;
 - ii. Кабарлама ар кандай жолдор менен берилиши мүмкүн жана нааразычылык акциясынын убактысы, орду жана формасы жөнүндө маалыматтар менен чектелип, алардан нааразычылыктын максатын же мазмунун ачып берүү талап кылынбайт;
 - iii. Жооптуу башкармалык же мекеме жооп берүүгө милдеттүү болгон мезгил аралыгы конкреттүү жана акылга сыярлык болушу керек. Белгиленген убакыттын ичинде жооп болбогон учурда, уюштуруучулар кабарламада камтылган шарттарга ылайык иш-аракет кыла алат деп болжолдонушу керек;

-
- iv. Стихиялуу болушу мүмкүн контрдемонстрацияларды кошо алганда, бир жерде бир нече нааразычылык акцияларын уюштуруу үчүн бийлик аткарышы керек болгон атайын жол-жоболор көрсөтүлүүгө тийиш;
 - v. Синхрондуу нааразычылык акциялары тууралуу кабарлама берилген жерлерде, б.а. бир эле учурда жана ошол эле жерде эки же андан ашык нааразычылык акциялары өтсө, алардын ар биринде коопсуздук мүмкүн болушунча камсыздалышы керек. Мындай мүмкүнчүлүк болбосо, акция өтчү жер кабарламаны биринчи болуп тапшыргандарга берилиши керек;
 - vi. Элдин коомдук жайларда болуп жаткан окуялар жөнүндө маалыматка жеткиликтүүлүгү үчүн бийликтин кабарлама тууралуу чечимдери жарыяланууга тийиш.

8-принцип: Нааразычылык билдирүүчү жерди тандоо эркиндиги

8. Ар бир адам нааразычылыгын билдире турган жерди тандоо эркиндигине ээ болушу керек жана тандалган жер өз позициясын (пикирин, кызыкчылыктарын ж.б.) билдирүү максатынын ажырагыс бөлүгү катары каралышы керек. Мамлекеттер нааразычылык акциялары коомдук мейкиндиктин мыйзамдуу пайдаланылышы катары таанылышын жана коомдук мейкиндикти пайдалануунун башка түрлөрүнө карата калыс эмес мамиле жасалбашын камсыз кылышы керек. Ошентип, мамлекеттер:
- a) Бардык коомдук жайларда, анын ичинде жеке менчик, бирок коомдук функциясы бар жайда, б.а. жалпыга ачык жана коомдук максаттарда колдонулуп келген жерлерде нааразычылык акцияларын өткөрүүгө уруксат бериши керек. Бул жер жеке менчиктеби, функциясы боюнча коомдукпу – ушул жөнүндө чечим кабыл алып жатканда бийлик анын мүнөзүн, географиялык абалын, тарыхый жана учурдагы колдонулушун эске алышы керек;
 - b) Нааразычылык акциялары алардын объектисинин же максаттуу аудиториясынын көз алдында жана алар уга ала тургандай аралыкта өтүшүн камсыз кылышы керек;
 - c) Контракциялар мүмкүн болушунча бири-биринин көз алдында жана уга ала тургандай өткөрүлүшүн камсыз кылуу жана бул үчүн жетиштүү ресурстарды пайдалануу зарыл. Алар карама-каршы топтордун ортосундагы пикир келишпестиктен же тирешүүдөн келип чыккан башаламандык нааразычылык акциясына чектөөлөрдү киргизүү үчүн шылтоо катары колдонулуп калбашын камсыз кылууга тийиш;
 - d) Онлайн нааразычылык акциясына чектөө киргизүүдөн кармануу зарыл. Бул жагынан алганда, Интернет коомдук максаттарда колдонулуп келген коомдук жайлардын бир түрү катары каралышы керек.

9-принцип: Нааразычылык билдирүүнүн формасын жана ыкмасын тандоо эркиндиги

- 9.1 Ар бир адам нааразычылык билдирүүнүн формасын жана ыкмасын, анын узактыгын кошо алганда, тандоо эркиндигине ээ болушу керек.
- 9.2 Зордук-зомбулуксуз түз иш-аракеттер жана жарандык баш ийбестик акциялары нааразычылык билдирүүнүн мыйзамдуу түрү катары каралышы керек.
- 9.3 Мамлекеттер төмөнкү чаралардан карманышы керек:
- a) Белгилүү бир жерлерде нааразычылык акцияларынын узактыгына чектөө киргизүүдөн карманууга тийиш. Ар кандай убактылуу чектөөлөр 4-принципте баяндалган тестке ылайык конкреттүү жагдайларды баалоого негизделиши керек;
 - b) Убактылуу курулмаларды кура салууга жана колдонууга, нааразычылык билдирүүлөрүн күчөтүүчү түзүлүштөрдү, атап айтканда, видео жана аудио шаймандарды колдонууга толук тыюу салуудан карманышы керек. Ар кандай чектөөлөр адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарда таанылган себептерге жараша өлчөмдөш жана шайкеш келиши керек жана 4-принципте белгиленген тестке ылайык конкреттүү жагдайларды баалоонун жыйынтыгы болушу керек;
 - c) Нааразычылык акциялары туруктуу болушу керек деген жалпы талапты киргизүүдөн кармануу зарыл;
 - d) Каршылык билдирүү учурунда алардын сырткы көрүнүшүн жашырууга тыюу салынышы керек. Каршылык билдирүүлөрдүн контекстинде, анын ичинде Интернеттеги анонимдүүлүктү чектөө, белгилүү бир адамдардын олуттуу кылмыш иш-аракетине шек санашына негизделиши керек жана 4-принципте көрсөтүлгөн тестке шайкеш келүүгө тийиш. Мындан тышкары аларга күчтүү процессуалдык кепилдиктер каралышы керек.

9.4 Бардык адамдарга санариптик технологияны нааразычылык акцияларынын контекстинде колдонууга уруксат берилиши керек. Мамлекеттер санарип технологияларга жеткиликтүүлүктү кубаттап, бул ишти жеңилдетиши керек жана нааразычылык акциялары учурунда алардын колдонулушун чектебеш керек. Өзгөчө:

- a) Интернет жана мобилдик байланышты үзүү, гео-максаттуу же кайсы бир технологияга байланган кийлигишүү же байланыштын үзгүлтүккө учурашы нааразычылык акциясында колдонулбашы керек, анткени бул чаралар сөз эркиндигине болгон укуктуу диспропорциялуу түрдө чектеп, нааразычылыктардан, анын ичинде адамдын башка да укуктарын коргоо үчүн өткөн акциялардан тышкары олуттуу кесепеттерге алып келет;
- b) Нааразычылык билдирүү учурунда санарип технологияларын, анын ичинде Интернетти, социалдык тармактарды жана уюлдук байланышты колдонууга киргизилчү ар кандай чектөөлөр 4-принципте белгиленген тестке жооп бериши керек жана катуу процедуралык кепилдиктерди бериши керек.

10-принцип: Нааразычылыктын мазмунун же максатын тандоо эркиндиги

10.1 Ар ким өзүнүн нааразычылыгынын мазмунун жана максатын тандоодо эркин болушу керек. Мамлекеттер, айрыкча, төмөнкүлөрдү камсыз кылышы керек:

- a) Кандайдыр бир чектөөлөр 4-принципте айтылган тестке шайкеш келип, күчтүү процессуалдык кепилдиктер берилүүгө тийиш;
- b) Каршылык көрсөтүү укугу эч качан бийликтин кайсы бир нааразычылыкка негизделген өз пикири боюнча чектелбеши керек;
- c) Өкмөткө, мамлекеттик кызматкерлерге же мамлекеттик органдарга жана мекемелерге каршы сын-пикирлер эч качан өз алдынча нааразычылык билдирүү укугун чектөө үчүн жетиштүү себеп болгон эмес;
- d) Каршылык билдирүү акциясына чыккандардын идеялары же талаптары башка бирөөлөрдүн кыжырын кайнатып, намысын козгосо, же нааразычылык билдирип чыккандардын иш-аракеттери үчүнчү жактардын ишине тоскоолдук жаратса, жайлатып, же кийлигишип жатса, бул чектөөлөрдү киргизүү үчүн эч качан жетиштүү жүйө боло албайт.

10.2 Шыкакчылыкка тыюу салууга негизделген, 4.3-принципте баяндалган чектөөлөргө карата мамлекеттер төмөнкүлөрдү камсыз кылууга тийиш:

- a) Шыкакчылык, нааразычылык билдирүү (тизме толук эмес) ушундай мазмунда башкалардын арасында каралбайт:
 - i. Өкмөттүн саясатын же өкмөттүн өзүн зордук-зомбулуксуз өзгөртүүнү колдоп чыкса;
 - ii. Мамлекетке жана анын символикасына, өкмөткө, анын органдарына жана кызмат адамдарына, же чет өлкөлүк коомго, чет мамлекетке жана анын символикасына, өкмөтүнө, органдарына же кызмат адамдарына же идеологиясына карата сындoo же мазактоо болуп саналса;
 - iii. Диндерге же динчилдерге карата айтылган сынды же акарат келтиргендей кабыл алынган ар кандай диний ишенимдерди же идеяларды көрсөтсө;

-
- iv. Айырмалоочу белгилерди, униформаларды, эмблемаларды, музыканы, желектерди жана ишарат белгилерди көрсөтсө, алар тарыхый түрдө айрым топторду басмырлоо менен байланышта болсо, эгерде алар өз убагында жана токтоосуз зордук-зомбулукка алып келбесе.
 - a) Нааразычылык акциясында айтылган пикиринин негизинде митингдин айрым катышуучуларына шыкакчылыкка айыптап козголгон кылмыш иштердин баары шыкакчылыкты аныктоо үчүн бирдиктүү тестти колдонуунун негизинде каралышы керек. Бул тест төмөнкү критерийлерден турат:
 - i. Тиешелүү билдирүүнүн кеңири коомдук контексти;
 - ii. Адамдын басмырлоого, кастыкка же зомбулукка козутуу ниети;
 - iii. Адамдын статусу жана ролу, атап айтканда, ал бийликте болгонбу же бул бийликти колдонгонбу;
 - iv. Конкреттүү билдирүүнүн мазмуну, анын ичинде формасы, темасы же стили;
 - v. Тийиштүү билдирүүнүн көлөмү же масштабы, айрыкча сөз болгон нааразычылыктын контекстинде айтылган даражасы;
 - vi. Тиешелүү билдирүүнүн натыйжасында токтоосуз зыянга учуроо ыктымалдыгы (б.а. басмырлоо, кастык же зомбулук).

III бөлүк: Нааразылыгын билдирүүгө укукту коргоо боюнча милдеттенме

11-принцип: Мамлекеттин нааразычылык билдирүү укугуна көмөктөшүү боюнча милдеттери

11. Мамлекеттер ар кимдин өз юрисдикциясынын чегинде нааразычылык билдирүү укугунан пайдалануусуна кепилдик берүүгө милдеттүү. Атап айтканда, алар:
- a) Адамдын укуктарын коргоо бардык нааразычылыктарга, жада калса айрым, анда-санда же ири масштабдагы зомбулук аракеттеринде же нааразычылык билдирүү укугунун айрым аспектерине конкреттүү жана убактылуу чектөөлөрдү талап кылган жагдайларда дагы колдонула тургандыгын ырасташы керек;
 - b) Нааразычылык акциясынын катышуучулары кол салуудан же алардын негизги укуктарынын бузулушунан коркпошу үчүн акылга сыярлык жана алгылыктуу чараларды көрүү жолу менен көмөктөшүү, ошол эле учурда бул акция башка адамдардын коопсуздугуна коркунуч келтирип, тартипти бузуу ыктымалдыгы мүмкүн болушунча азайтылышы керек. Мамлекеттер айрым учурларда нааразычылык акциясы мыйзамды бузуу менен өтүшү мүмкүн экенин эске алууга тийиш. Ошол себептен бул көрүнүш тартип коргоо органдары өз ыйгарым укуктарын колдонушу керек дегенди билдирбейт – мында кийлигишпөө эң мыкты чечим;
 - c) Нааразычылык акциясынын катышуучуларын башка адамдардай эле чагымчылдардан, контрдемонстранттардан, акцияга бут тосуп, тоскоол болгусу келгендерден коргоо зарыл;

-
- d) Айрым акциялардын жүрүшүндө тобокелдик тобуна киргендерди, анын ичинде аялдарды, балдарды, азчылыктын мүчөлөрүн же майыптарды, ошондой эле акцияларга мониторинг жүргүзүп, чагылдыргандарды коргоону камсыз кылуу зарыл. Буга байланыштуу көрүлгөн чаралар зыян тийгизчү стереотиптик көз караштарды, басмырлоочу ченемдерди, баалуулуктарды жана тажрыйбаларды колдоо үчүн же ушул топтордун нааразычылык укугун ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн чектөө үчүн колдонулбашы керек. Мындай чараларга төмөнкүлөр камтылууга тийиш:
- i. Тобокел тобуна киргендерге карата басмырлоого, анын булактарын жоюуга жана тиешелүү мыйзамдар менен процедураларды кылдат реформалоого бирдиктүү мамиле;
 - ii. Басмырлоодон жана зордук-зомбулуктан жапа чеккен бардык адамдарга юридикалык жардамды кошо алганда, зыяндын ордун толуктоо жана укуктарды коргоо механизмдерине жеткиликтүүлүктү тез арада камсыз кылуу;
 - iii. Расмий адамдар тобокелдик топторуна кирген демонстранттарга карата жасалган куугунтукту жана зомбулуктун бардык түрлөрүн айыптап, ушул топторго киргендердин укуктарын коргоп, урматтоого ниетин көрсөтүү;
 - iv. Бардык кызмат адамдарын жана тартип коргоо органдарынын кызматкерлерин нааразылыкка чыккандарды басмырлабоо темасына эффективдүү окутуу. Бул жетиштүү ресурстар менен камсыздалып, катуу аткарылып, көзөмөлгө алынышы керек.

12-принцип: Мамлекеттин нааразылык акциялары маалында тартипти коргоого карата адам укуктарына негизделген милдеттенмени кабыл алуусу

- 12.1** Мамлекеттер мыйзамдарда жана тартип коргоо органдары үчүн көрсөтмөлөрдө нааразычылык акциялары маалында тартипти коргогондордун так жана ыкчам багыттагы эрежелерин иштеп чыгышы керек. Бул эрежелер жалпы коомчулукка жеткиликтүү болууга тийиш. Нааразычылык учурунда тартипти сактоо боюнча укук коргоо органдарынын иш-аракеттери мыйзамдуулук, зарылчылык, шайкештик жана басмырлабоо принциптерин жетекчиликке алып, адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарга жана укук коргоо органдарынын эл аралык стандарттарына, айрыкча *Укук тартибин сактоо боюнча кызмат адамдарынын жүрүм-турум кодексине* шайкеш келиши керек.
- 12.2** Мамлекеттер Конституцияда жана ага тийиштүү мыйзамдарда нааразычылык акциялары учурунда тартипти сактоо үчүн куралдуу күчтөрдү (армияны) колдонууга тыюу салышы керек. Айрым мамлекеттер тартип коргоо органдары нааразычылык акцияларын токтото албай калган учурларда гана армияны колдонууга уруксат бергенин эске алганда, куралдуу күчтөр төмөнкүлөрдү камсыз кылышы үчүн чукул кадамдарга барышы керек:
- a) жарандык бийликтин өтүнүчү боюнча өзгөчө учурларда гана нааразычылык акциялардын жүрүшүндө тартипти сактоо үчүн колдонулушу мүмкүн;
 - b) кадимки тартип коргоо органдарына колдоо көрсөтүп, бул органдардын буйругун аткаруу үчүн гана колдонулат;
 - c) адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарды жана тартипти коргоо чөйрөсүндөгү эл аралык стандарттарды сактайт, ошондой эле күч колдонуу принциптерин жана ушул Принциптерде белгиленген стандарттарды толук сактайт;
 - d) ыкчам ишке карата көргөн чараларын толук өзгөртүүгө тийиш – аскердик тартиптен укук коргоо тартибине, анын ичинде деэскалацияга өтүп, күч колдонуудан алыс болуп, курал-жарактарды алмаштырууга, аларды туура колдонууга тийиш.

12.3 Укук коргоо органдары нааразычылык акциялары учурунда тартипке көзөмөл салып жатканда мамлекеттер мыйзамдарда жана иш жүзүндө төмөнкүлөрдү камсыз кылышы керек:

- a) нааразычылык акцияларын башкаруу боюнча тажрыйбага ээ болуп, алардын негизги милдети акцияларды өткөрүүгө көмөктөшүү экендигин толук билиши керек. Бул аларды окутуунун, пландаштыруунун, операцияларды аткаруунун жана кийинки талдоонун бардык өңүттөрүндө баса белгилениши керек;
- b) нааразычылык акциялары учурунда тартипти сактоо боюнча аракеттери чектелүү жана өлчөмдөш болушу үчүн жетиштүү деңгээлде окуудан өтүп, башка ресурстарга ээ болушу керек. Окутуу адам укуктары жаатындагы стандарттарды камтышы керек жана кандай шарттарда чектөө чаралары колдонулушу мүмкүн экендигин түшүндүрүшү керек. Ошондой эле укук коргоо органдарынын ыйгарым укуктарынын чектерин, сүрмө топтун психологиясын түшүнүү ыкмаларын жана жаңжалды азайтуу үчүн талап кылынган ыкмаларды жана көндүмдөрдү, мисалы, сүйлөшүүлөрдү жүргүзгөндү жана медиацияны билүүгө тийиш;
- c) өз ара түшүнүшүү, чыңалууну азайтуу, мүмкүн болгон тобокелдиктерди жана күчөп кетүү мүмкүнчүлүктөрүн баалоо максатында нааразычылык акциясын уюштуруучулар менен диалог орнотууга жана өркүндөтүүгө алдын ала умтулуп, нааразычылык акциясын мүмкүн болгон жерде өткөрүүгө көмөк көрсөтүүгө тийиш. Алар ошондой эле нааразычылык акциясында келип чыгышы мүмкүн көйгөйлөрдү талдоо максатында акцияга чыккандар менен болгон окуяларды ыктыярдуу түрдө кайрадан карап чыгышы керек;
- d) акцияга чейин, анын маалында жана андан кийин буйрук берүүнүн так структурасын белгилеп, тартип коргоо органдарынын ичиндеги байланыш үчүн адамдар ыкчам милдеттерди так аныктап алууга тийиш;
- e) акцияга чейин, анын маалында жана андан кийин коомчулук менен жалпыга маалымдоо каражаттарынын ортосундагы байланышты орнотуп, өркүндөтүү боюнча стратегияны түзүү зарыл. Бул иштер тартип коргоо көз карашынан алганда окуяларга калыс жана тең салмактуу баа берүүнү камсыз кылып, акциянын катышуучулары жана коомчулук үчүн маалыматка каныккан чечимдерди кабыл алууга жардам берет;

- f) күнүмдүк шаймандарын көтөрүп, униформасын кийүүгө тийиш; атайын жабдуулар зарыл болгон учурда гана колдонулуп, тобокелдиктерди толук талдап чыкканда гана уруксат берилүүгө тийиш. Мындай шаймандарды колдонуу чыңалууну азайтуу жагынан натыйжасыз болушу мүмкүн экендигин эске алуу зарыл;
- g) тартип коргоо органдарынын кызматкерлеринин кийиминдеги сандар, аларды таанып-ажыратып билчү башка формалары ачык көрүнүп турушу керек. Кызматкер бул талапты аткарбаса, ыкчам жана олуттуу иликтөө жүргүзүлүшү керек. Жарандык кийимчен укук коргоо кызматкерлери кандайдыр бир укук коргоо чараларын көрүүдөн мурун өздөрүн тааныштырышы керек.

12.4 Нааразылык акцияларын таркатуу тууралуу чечимдер акыркы чара катары зарылчылык жана өлчөмдөштүк принциптерине ылайык кабыл алынышы керек. Акция маалында зордук-зомбулук коркунучу нааразычылык билдирүү укугунан ашып кетсе гана компетенттүү органдар кийлигишүү тууралуу чечим кабыл алышы керек. Өзгөчө:

- a) Митингди кууп таратуу тууралуу буйрук эч качан алдын ала эскертүү талаптарын сактабагандыктын (эгерде мындай талаптар бар болсо) же акцияны өткөрүүгө алдын ала нааразычылык чектөөлөрүн сактабагандыгынын негизинде берилбеши керек;
- b) Нааразылык акциясынын ичинде аралашып жүргөн адамдар тарабынан жасалган өзүнчө же кез-кездеги зомбулук иш-аракеттери нааразычылык акцияларын кууп таратуу үчүн шылтоо катары колдонулбашы керек;
- c) Укук коргоо органдарынын кызматкерлери акциянын катышуучуларына тарап кетүү талабын так жана түшүнүктүү түрдө жеткирүүгө милдеттүү. Кандайдыр бир мажбурлоо чараларын колдонуудан мурун, акциянын катышуучуларына тарап кетүүгө жетиштүү убакыт берилиши керек.

12.5 Адамдарды ары-бери жүрүү эркиндигинен убактылуу ажыраткан сүрмө топту башкаруу ыкмалары өзгөчө кырдаалдарда гана колдонулушу керек. Кээ бир адамдар башка жерлерде зордук-зомбулукка же олуттуу тартипсиздикке барышы ыктымал деген негиздүү жүйө болгондо гана укук коргоо органдарынын кызматкерлери ушундай кадамга барышы керек. Мындай ыкмаларды бир эле максаттарга жетүүнүн башка каражаттары түгөнгөндө жана өтө зарыл болгон учурда гана сүрмө топту башкаруунун өтө чектелген жана убактылуу формасы катары гана колдонуу керек. Камакка алуу саясатын колдонууга уруксат берилген өзгөчө учурларда полиция бул чаранын таасирин төмөнкүлөрдү камсыз кылуу менен жумшартышы керек:

- a) полиция кызматкерлеринин ар кандай чараларынын себептери, болжолдуу убактысы жана полициянын курчоосунан чыгуунун жолдору тууралуу маалыматты нааразычылык акциясынын катышуучулары жана коомчулук оңой эле алышы керек;
- b) негизги мекемелерге жана зарыл жерлерге жетүүгө багыт берүүчү так белгилер болууга тийиш;
- c) чукул жардам кызматтарына, ошондой эле мамлекеттик жана өкмөттүк эмес биринчи жардам кызматтарына, жардам көрсөтө алчу башка жерлерге тоскоолдуксуз жете алышы керек;
- d) тынч митингге чыккандар жана курчоонун натыйжасында тузакта калып, чыга албай калган жөө жүргүнчү адамдар үчүн, ошондой эле аялуу жана катуу стресс абалында турган адамдар үчүн чыгып кетүүгө мүмкүнчүлүк берилиши керек.

13-принцип: Нааразычылык акциясынын катышуучуларына күч колдонууга байланыштуу мамлекеттин милдеттенмелери

- 13.1** Мамлекеттер укук коргоо органдары тарабынан күч колдонуу жөнүндө мыйзамдардын жана ченемдик укуктук актылардын системасын кабыл алып, иш жүзүндө жүзөгө ашырышы керек. Ошондой эле укук коргоо органдары адам укуктары жаатындагы эл аралык мыйзамдарына жана укук коргоо чөйрөсүндөгү эл аралык стандарттарга толук шайкеш иштешин камсыз кылышы керек, атап айтканда, *Укук коргоо органдарынын кызматкерлери тарабынан күч жана ок атуучу куралды колдонуунун негизги принциптери (БУУ)*, ошондой эле бул чөйрөдөгү мыкты тажрыйбалар, мисалы, *Күч түзүмдөрүнүн кызматкерлери тарабынан күч жана ок атуучу куралды колдонуунун негизги принциптерин жүзөгө ашыруу боюнча колдонмо* (Эл аралык Мунапыс уюму (Amnesty International)).
- 13.2** Мамлекеттер улуттук мыйзамдарда жана практикада нааразычылык акциясы маалында зомбулук жана/же күч колдонууну пландап, муну жетекчиликке албашы керек. Тескерисинче, “укук коргоо органдарынын митингчилерге карата күч колдонулушу чектелген” деген принципти жетекчиликке алууга тийиш. Алар укук коргоо органдары өзгөчө жагдайларда гана күч колдонушу мүмкүн деп ачык айтышы керек: нааразычылык акциясына чыгып, зордук-зомбулук иштерине барган адамдарга карата гана күч колдонулуп, бул да өтө зарыл учурда жасалып, зомбулуктун коркунучуна өлчөмдөш болууга тийиш. Күч колдонууну чыңалууну азайтуу жана андан кийинки зордук-зомбулукту болтурбоо боюнча бардык чаралар көрүлгөндөн кийин гана зарыл деп эсептесе болот.
- 13.3** Укук коргоо органдарынын карамагында зарылдык жана өлчөмдөштүк принцибин толук урматтоо менен күчтү дифференциалдуу колдонууга мүмкүндүк берген, зыяндын жана жаракаттын минималдуу болушун камсыз кылган, азыраак өлүмгө алып келген шаймандар болушу керек. Өзгөчө,
- а)** жаңы жабдуулар рынокто жеткиликтүүлүгүнө байланыштуу эмес, так аныкталган ыкчам керектөөлөрдүн жана техникалык талаптардын негизинде гана иштелип чыгып, пайдаланууга берилиши керек, ошондой эле колдонулган күчтү жана келтирилген зыяндын, алган жаракаттын деңгээлин төмөндөтүүгө багытталган болушу керек;

- b) Бардык жабдуулар дыкат сыноодон өткөрүлүп, адам укуктары боюнча эл аралык стандарттарга шайкештигин текшерүү үчүн көз карандысыз экспертиза жүргүзүлүшү керек;
- c) Өлүмгө алып келүүчү куралды колдонуудан качуу мүмкүн болбогон учурда, алар эч качан адамды өлтүрүү үчүн колдонулбашы керек, ал эми укук коргоо органдарынын кызматкерлери мындай куралды колдонуунун жолдору, олуттуу жаракат келтирбөө жана зыянды азайтуу боюнча так көрсөтмөлөрдү алышы керек. Тактап айтканда, тандабастан таасир этүүчү шаймандар (адамды тандабастан жок кылуучу каражаттар), зыян келтирүү ыктымалдыгы чоң масштабдуу зордук-зомбулук кырдаалында гана элди таркатуу үчүн, зомбулукту токтотуунун башка каражаттары ийгиликтүү болбой калганда гана колдонулушу мүмкүн. Курал акциянын катышуучулары жана башка адамдар акция маалында курал колдонуу тууралуу эскертүү алгандан кийин, катышуучуларга тарап кетүүгө мүмкүнчүлүк берилген соң гана колдонулса болот.

13.4 Өлүмгө алып келүүчү анча-мынча жана өзгөчө учурларда, өлүмгө алып келген куралды колдонууга окуя болгон жерде турган жогорку даражалуу кызмат адамы жана толугу менен даярдалган укук коргоо органдарынын кызматкерлери гана уруксат бериши керек жана бул иштер натыйжалуу жөнгө салынып, мониторинг жана көзөмөл жүргүзүлүп турушу керек. Өлүмгө алып келүүчү жана анча коркунучтуу эмес куралды колдонуудан мурун укук коргоо органдарынын кызматкерлери курал колдонуу ниети жөнүндө так эскертип, акциянын катышуучулары бул эскертүүнү көңүлгө алып, аны колдоно алышы үчүн жетиштүү убакыт бериши керек. Эгерде бул аларды же башка адамдарды өлүмгө алып келүү же олуттуу зыян келтирүү тобокелдиги жогору болсо, же түзүлгөн жагдайларда орунсуз жана пайдасыз болгону ачык-айкын болуп турса, эскертүү берилбеши мүмкүн.

13.5 Укук коргоо органдары тарабынан өлүмгө алып келген күчтү колдонуу тууралуу айта турган болсок, мамлекеттер бери дегенде төмөнкүлөрдү камсыз кылышы керек:

- a) Укук коргоо органдары эч качан нааразычылык акциясына чыккандарга каршы өлүмгө алып келүүчү күчтү, анын ичинде митингди таратуу үчүн ок атуучу куралды, 13.5 (с)-принцибинде талап кылынгандай, башаламан ыкманы эч качан колдонбошу керек;

- b) Тартипке көз салуу боюнча бир да операция башынан эле нааразычылык акциясынын жүрүшүндө өлүмгө алып келүүчү күч колдонуу мүмкүнчүлүгүн пландабай тургандай болушу керек. Адатта укук коргоо органдарынын кызматкерлери куралданган өлкөлөрдө, мындай органдар акцияга чыккандар менен түздөнтүз байланышта турган кызматкерлердин курал көтөрүп жүрүшү туура болобу же жокпу деген маселеге ар дайым кылдаттык менен баа берип турушу керек;
- c) Укук коргоо органдарынын кызматкерлери өлүмгө алып келүүчү күч колдонуу менен атайылап өлүмгө алып келген күч колдонуунун ортосундагы айырманы так билүүгө тийиш. Өлүмгө алып келүүчү күчтү атайылап колдонууга өтө өзгөчө кырдаалдарда гана жол берилет – адамдын өмүрүн сактоо максатында мажбур түрдө мындай жолду тандаш үчүн, б.а., өзүн-өзү коргоо үчүн, же башка адамдын өмүрүнө коркунуч жаралса, же жаракат алуу ыктымалдуулугу жогору болгон учурда гана уруксат берилет. Же мындай коркунучту туудурган адамды камакка алуу, же башкалардын өмүрүнө туруктуу түрдө коркунуч туудурган адамдын качып кетишине жол бербөө үчүн жана ушул максаттарга жетүү үчүн азыраак зыян келтирген чаралар жетишсиз болгондо гана колдонууга жол берилет.

- 13.6 Укук коргоо органдарынын кызматкерлери күч колдонуудан жабыр тарткан ар бир адамга чукул арада жардамды, анын ичинде медициналык жардамды мүмкүнчүлүк болоор замат камсыз кылууга милдеттүү жана окуя тууралуу тиешелүү ыйгарым укуктарга ээ болгон, көз карандысыз административдик же прокурордук органдар тарабынан натыйжалуу көзөмөлдөөнү камсыз кылган жогорку кызмат адамына токтоосуз билдирүүгө милдеттүү.
- 13.7 Мамлекет күч колдонууга мониторинг жүргүзүү системасын түзүшү керек, ага укук коргоо органдарынын кызматкерлери кандайдыр бир күч колдонулгандыгы жөнүндө отчет берип турууга тийиш. Күч колдонулганы тууралуу документтер жалпыга жеткиликтүү болушу керек.
- 13.8 Өздөрүнө баш ийген кызматкерлердин мыйзамсыз күч колдонууга баргандыгын билген же билиши керек болгон жогорку кызмат адамдары өз компетенциясынын чегинде күч колдонууну алдын алууга чара көрбөгөнү же күчтү ашыкча колдонгондугу жөнүндө маалымдалбаганы үчүн жооп берүүгө даяр турушу керек.

14-принцип: Нааразычылык акциясынын катышуучуларын көзөмөлгө алууга карата мамлекеттин милдеттенмелери

- 14.1** Физикалык мейкиндикте жана санариптик чөйрөдө нааразычылык акциясына чыккандарды жана уюштуруучуларды эч ылгабастан аңдуу ыкмаларын колдонууга тыюу салынышы керек.
- 14.2** Урук коргоо органдары акциянын айрым катышуучулары жана уюштуруучулары олуттуу кылмыш иштерин жасарына, аны пландаштырганына же жакын арада муну жасарына жетиштүү шек болгон учурларда гана аларды максаттуу көзөмөлгө алса болот.
- 14.3** Максаттуу аңдуу 4-принципте белгиленген тестке ылайык жүргүзүлүшү керек жана ар бир учур соттун уруксаты менен, чектелген мөөнөттө жана белгилүү бир мыйзамдуу максатка жетүү үчүн ылайыктуу тартипте ишке ашууга тийиш. Катышуучуларды аңдуу зарылдыгы тез-тез каралып турушу керек жана анын максаты алгылыктуу болбой калаар замат көзөмөлгө алуу токтотулууга тийиш. Аңдууга алаардан мурун, бийлик жашыруун көзөмөлдөөгө уруксатты соттон же талаш-тартыштарды чечүүчү башка көз каранды эмес органдан алышы керек жок, бул уруксатта жок дегенде төмөнкүлөр болушу шарт:
- a) Олуттуу кылмыш же мыйзамдуу кызыкчылыкка өзгөчө коркунуч келтирүү же муну жүзөгө ашыруу ыктымалдыгы жогору болсо;
 - b) Изделип жаткан корголгон маалыматка жетүүнүн натыйжасында олуттуу кылмышка же мыйзамдуу кызыкчылыкка өзгөчө коркунуч келтириши ыктымал деген маанилүү далилдерди табуу ыктымалдыгы жогору болсо;
 - c) Башка, азыраак инвазиялык чаралар түгөнсө же пайдасыз болсо, демек, бул ыкма эң аз инвазиялык вариант болуп саналат;
 - d) Жеткиликтүүлүккө ээ боло турган маалымат оор кылмышка же болжолдонгон мыйзамдуу кызыкчылыкка конкреттүү коркунуч келтирүүгө олуттуу түрдө тиешеси бар маалыматтар менен гана чектелет;
 - e) Ар кандай чогултулган ашыкча маалыматтар сакталбайт жана тез арада жок кылынат же кайтарылып берилет;

- f) Маалымат белгилүү бир органга гана жеткиликтүү болот жана уруксат берилген мезгил ичинде жана тийиштүү максатта гана колдонулат.

14.4 Нааразычылык акциясынын көзөмөлгө алынган бардык катышуучулары жана уюштуруучулары аңдууга уруксат берген чечим жөнүндө кабардар болууга тийиш, аларга чечимге каршы чыгууга же башка укуктук коргоо чараларын колдонууга шарт түзгөн жетиштүү убакыт жана маалымат берилиши керек. Ошондой эле аларга аңдууга уруксат сураган өтүнмөнүн негиздемесинде берилген материалдар менен таанышууга мүмкүнчүлүк берилиши керек. Катышуучуларга кабарламаны кечиктирүүнү төмөнкү жагдайларда гана актоого болот:

- a) Кабарлама аңдууга уруксат берилген максатка олуттуу зыян келтирсе же адам өмүрүнө коркунуч туудурса;
- b) Кабарламаны кечиктирүүгө уруксатты көз каранды эмес жана калыс сот, трибунал же талаштарды чечүү боюнча башка көз каранды эмес орган берсе;
- c) Бул ишке тиешеси бар адамдарга коркунуч болбогонун көз каранды эмес жана калыс сот, трибунал же башка талаштарды чечүү боюнча көз каранды эмес орган маалымдайт.

14.5 Кабарлама берүү боюнча милдеттенме мамлекеттин мойнунда. Бирок коммуникациялык кызмат көрсөтүүчү провайдерлер адамдарга өз ыктыяры менен же талап боюнча алардын байланышы байкоого алынганын билдирүү эркиндигине ээ болушу керек.

14.6 Нааразычылык акциясынын катышуучуларынын же уюштуруучуларынын өздүгүн аныктоого жардам берген маалыматтар сакталбашы жана үчүнчү жактарга берилбеши керек. Бирок козголгон кылмыш ишин тергөө же козгоо үчүн зарыл болгон учурлар буга кирбейт.

14.7 Полиция белгилүү бир тергөө иштеринин чоо-жайын жашырууга укуктуу болгону менен, аңдуу маселесине байланыштуу жалпы саясатка тиешелүү чечимдер ачык талкууланууга тийиш. Нааразычылык акциясынын жүрүшүндө байкоо жүргүзүү ыкмаларын колдонуунун саясаты жана жол-жобосу так көрсөтүлүп, жазуу жүзүндө жана ачык болушу керек.

-
- 14.8** Мамлекеттер укук коргоо органдарынын кызматкерлери денесине таккан камераларга байланыштуу бардык чечимдер өлчөмдөштүк жана зарылчылык принциптеринин негизинде болгонун камсыз кылып, адам укуктары үчүн кесепеттерин толугу менен эске алууга тийиш. Ар бир конкреттүү кырдаалдагы жагдай өз-өзүнчө каралышы керек. Камерага жазылгандарды сактап, андан ары пайдалануу тартиби мыйзам менен жөнгө салынып, ушул Принциптерде көрсөтүлгөн талаптарга шайкеш келүүгө тийиш.
- 14.9** Коомдук жайларда укук коргоо органдарынын кызматкерлери тарткан же видеобайкоочу системалардын, бийиктен байкоочу системалардын жана ушул өңдүү технологиялардын жардамы менен видеолорду, сүрөттөрдү тартуу жана сактоо фактысы нааразычылыкты билдирүүгө болгон укукту бузарын таанып, мамлекеттер төмөнкүлөрдү камсыз кылышы керек:
- a) Ушул ыкмаларды колдонуу катуу регламенттештирилиши керек;
 - b) Тийиштүү технологияларды колдонгон бардык органдар, коомчулук көрө ала турган жерлерде адамдарга камерадан байкоо салынып жатканы же салынышы мүмкүн экендиги тууралуу кабарламаны илиши керек;
 - c) Ушул технологиялардын жардамы менен чогултулган, адамдардын өздүгүн аныктоого жардам берген сүрөттөр сакталбашы же башкаларга берилбеши керек. Бирок бул сүрөттөрдө кылмыш ишинин далилдери бар деген шек жетиштүү болсо, же жүрүп жаткан тергөө иштерине же соттук териштирүү үчүн маанилүү болгон учурлар башкача каралат;
 - d) Мындай технологиялар жана аларды колдонуу саясаты боюнча чечимдер ачык маалымат принцибине негизделген демократиялык ыкмалар менен кабыл алынышы керек;
 - e) Мындай технологияларга инвестициялар чыгым менен пайда мамилесин так жана системалуу түрдө изилдегенден кийин гана жасалышы керек. Эгерде мындай техника киргизилсе, анда анын колдонулушун көзөмөлдөө үчүн көз карандысыз мониторинг механизмдерин киргизүү керек.

15-принцип: Нааразычылык акцияларынын катышуучуларын кармоо, тинтүү, абакка киргизүү же камакка алуу боюнча мамлекеттин милдеттенмелери

15. Мыйзамда белгиленген негиздерден жана жол-жоболордон тышкары эч ким эркиндигинен ажыратылбашы керек. Ал адам укукка каршы аракеттерди жасады деген жүйөлүү шектенүүлөр болуп, ошондой эле ага кылмыш жасоого жол бербөө зарыл болсо, ал кылмыш жасагандан кийин качып кетет деген ыктымалдык болгон учурда гана жогорудагы эреже колдонулбайт. Ашыкча күч колдонуудан алыс болуш керек. Нааразычылык билдирүүнүн контекстинен алганда, бул:
 - a) камакка алууга жана тинтүүгө байланыштуу ыйгарым укуктарды жапырт түрдө колдонууга жол берилбеши керек; мындай ыйгарым укуктарды колдонуу, анын ичинде электрондук шаймандарды текшерүү, нааразычылык акциясынын катышуучулары кармалып, камакка алынган учурда ар бирине жекече мамиле жасалып, конкреттүү жагдайларга негизделүүгө тийиш;
 - b) ар кандай кармоо, камакка алуу жана андан кийинки соттук териштирүү улуттук жана эл аралык укуктун процессуалдык жана материалдык ченемдерине, анын ичинде басмырлоого жол бербөө принцибине ылайык жүргүзүлүшү керек. Мыйзамдар жана алардын колдонулушу шайкеш, адилеттүү жана алдын ала болжолдонгон болушу керек, териштирүүнүн талаптагыдай, адилеттүү укуктук жол-жобосуна кепилдик берилүүгө тийиш, анын ичинде соттук териштирүүнүн бардык баскычтарында адвокат жалдоого укук, чечимдерди талашуу үчүн жетиштүү убакыт жана мүмкүнчүлүктөр, күбөлөр менен беттешүүгө укук берилиши керек.

-
- с) Нааразычылык билдирүү маалында адамдардын көпчүлүгү мыйзамсыз жүрүм-туруму үчүн камакка алынган учурларда укук коргоо органдары төмөнкүлөрдү камсыз кылышы керек:
- i. Камакка алынган адамдар мыйзамсыз иш-аракеттер жасалган жерге жакын коомдук жайда эмес, ошол иштерди жасап жаткан жерде кармалганы так болууга тийиш;
 - ii. Адам укуктары жаатындагы эл аралык стандарттарга ылайык, көп сандагы кармалган адамдарды ташуу, каттоого алуу, кармоо, тамактандыруу, ден соолугуна жана коопсуздугуна байланыштуу муктаждыктарын канааттандыруу механизмдери иштелип чыгышы керек;
 - iii. Ири каршылык иш-чараларын өткөрүү үчүн атайын түзүлгөн, кармоочу жайдагы ар бир жерде өзгөчө кырдаалды башкаруу пландары болушу керек. Тартип коргоо органдары түзгөн бул пландарда өзгөчө кырдаал кандай учурда болору, окуянын ар кандай өнүккөнүнө жараша кандай кадамдар жасалышы керектиги жөнүндө атайын көрсөтмөлөр камтылышы керек. Мындай мекеменин ар бир кызматкери чукул кырдаалдарда өзүн алып жүрүүгө үйрөтүлүшү керек. Кызматкерлердин жана кармалгандардын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн талаптагыдай машыгууларды өткөрүү зарыл.

16-принцип: Мамлекеттин демонстранттарга карата колдонгон санкцияларынын жана жоопкерчиликтиң түрлөрүнө карата милдеттенмеси

- 16.1 Нааразычылык акциясына катышуунун өзү эле кылмыш ишин козгоого же аны мындай ишке шектүү катары кароого жүйө болбошу керек. Алдын алуу максатындагы ар кандай кармоолор кылмыш пландаштырылган же жасалган деген жүйөлүү шекке таянышы керек.
- 16.2 Нааразычылык билдирүүнүн жүрүшүндө жасалган укук бузуулар үчүн санкциялар жана жеке кылмыш же административдик жоопкерчилик 4-принципте белгиленген тестке ылайык, көз каранды эмес жана калыс соттун, трибуналдын же соттун функцияларын аткарган башка органдын чечими менен, мыйзамдарда белгиленген учурларда, укук үстөмдүгү принцибине шайкеш колдонулушу керек.
- 16.3 Жоопкерчилик ар дайым жеке болушу керек, ошондуктан уюштуруучуларга да, нааразы болгондорго да башкалар тарабынан жасалган иш-аракеттердин негизинде кандайдыр бир санкциялар колдонулбашы керек.
- 16.4 Эч кандай жагдайда нааразычылык акциясынын уюштуруучулары менен катышуучулары коопсуздукту жана тартипти талаптагыдай камсыз кылуу боюнча чараларга кеткен чыгымдар үчүн жооптуу болбойт жана буга жооп бербейт. Алар полициянын, тез жардам кызматтарынын жана акциядан кийин көчөлөрдү жыйнап-тазалоого кеткен чыгымдарын көтөрбөйт.
- 16.5 Мамлекеттер жарандык доо арыздарды демонстранттардын оозун жабууну же укук коргоочулардын ишине тоскоолдук кылууну, анын ичинде “коомчулуктун катышуусуна каршы стратегиялык доо арыз” (SLAPP¹) катары колдонууну чектеши керек. Мамлекеттер SLAPP’ты нааразычылык билдирүүгө укукту мыйзамдуу жүзөгө ашырууну чектөөгө багытталган соттук териштирүүнү кыянаттык менен пайдалануу деп эсептеген мыйзамдарды кабыл алышы керек.

¹ “Strategic litigation against public participation”

- 16.6 Мамлекеттер мамлекеттик же жеке жактардын (атап айтканда жеке компаниялардын) нааразычылык акциясын өткөрүүгө каршы соттук тыюу салууну алып, аны колдонуу мүмкүнчүлүгүнө тийиштүү ар кандай мыйзамдар же тажрыйбалар 4-принципте камтылган чектөөлөргө жана адилеттүү соттук териштирүүнүн талаптарына шайкеш келишин камсыз кылышы керек. Атап айтканда, мамлекеттер мыйзамда жана практикада төмөнкүлөргө кепилдик берүүгө тийиш:
- a) Нааразычылык акциясына сот тарабынан тыюу салынышына карата арыздар акцияга катышкандарды кабарландырбастан берилбеши керек;
 - b) Соттук тыюу салуу белгиленген адамдарга же топторго карата гана чыгышы керек жана сот тарабынан тыюу салынганы тууралуу эскертилген адамдарга каршы колдонулбоого тийиш (*contra mundum*);
 - c) Соттук тыюу салуунун даражасы, камтыган чөйрөсү жана узактыгы ар дайым кылдат тең салмакта болуп, нааразычылык билдирүүгө укукту чындап жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк бергидей болушу керек. 4-принципке ылайык, соттук тыюу салуу зарыл жана өлчөмдөш болобу дегенди аныктап жатканда соттор төмөнкүлөрдү эске алышы керек:
 - i. Соттук тыюу салуу болбогон учурда, арыз ээсине чыныгы жана орду толгус зыян келтирүү коркунучу бар экендигине далилдер болушу керек;
 - ii. Бул зыян менен нааразылык акциясын өткөрүүгө укукту чектөө боюнча соттук тыюу салуунун ортосунда тең салмактуулук болууга тийиш;
 - iii. Соттук тыюу салууну өтүнүп кайрылган арыз ээси ишти өзөгү боюнча утуп алуу ыктымалдыгы бар болушу керек;
 - iv. Негизги укуктарды жүзөгө ашырууга жана жеке адамдардын нааразычылык билдирүү укугун жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн сактоого коомдук кызыкчылык болууга тийиш;
 - d) Соттук чыгымдар жана юридикалык жардамдын баасы соттук тыюу салуу чечимин өзгөртүүнү же жокко чыгарууну каалаган нааразычылык акциясынын катышуучулары үчүн ооздуктоочу фактор катары кызмат кылбашы керек;

- e) Кыянат пайдаланууга каршы жетиштүү кепилдиктер болушу керек, анын ичинде жабыр тарткан тарапка компенсация төлөнүп берилүүгө тийиш.

16.7 Зордук-зомбулук көрсөтпөгөн түздөн-түз иш-аракет түрүндөгү нааразычылык акцияларына коюлган ар кандай чектөө 4-принципте келтирилген тестке шайкеш болгон конкреттүү кырдаалды баалоого негизделиши керек, атап айтканда:

- a) Мамлекеттер укук бузуулардын айрым түрлөрү үчүн жазык куугунтуктоолор зордук-зомбулук көрсөтүлбөгөн түздөн-түз иш-аракеттерге/жарандык баш ийбөө актыларына, анын ичинде мыйзамсыз кирүүнүн (жеке менчикке/корголгон объектке) олуттуу түрлөрүн камтыган учурларга колдонулса каршылык көрсөтүү укугуна “эсине келтирчү натыйжа” берерин моюнга алышы керек. Нааразычылыктарга байланыштуу кылмыш ишин козгоонун ордуна жарандык же административдик чара көрүүнү колдонсо болот; Укук коргоо органдарына жазык же административдик колдонуу маселеси чектөөнүн ылайыктуу жана өлчөмдөш түрү экендигин өз ыктыярына жараша чечүүгө уруксат берилиши керек. Зордук-зомбулук көрсөтпөгөн түздөн-түз иш-аракет үчүн жазык-укуктук санкциялар чаралары анчалык оор эмес чектөөлөр же чаралар бирдей натыйжага жетпеген учурларда гана колдонулушу керек;
- b) Укук коргоо органдарына жазык же административдик колдонуу маселеси чектөөнүн ылайыктуу жана өлчөмдөш түрү экендигин өз ыктыярына жараша чечүүгө уруксат берилиши керек. Зордук-зомбулук көрсөтпөгөн түздөн-түз иш-аракет үчүн жазык-укуктук санкциялар чаралары анчалык оор эмес чектөөлөр же чаралар бирдей натыйжага жетпеген учурларда гана колдонулушу керек.
- c) Сот органдары жүрүм-турумдун маңызы – санкцияларды колдонууда жеңилдетүүчү жагдай катары өз пикирин билдирүү болгонун эске алышы керек;

-
- d) Чектөө чаралары өлчөмдөш жана зарыл болгону тууралуу маселени чечүүдө укук коргоо жана сот органдары төмөнкүлөрдү эске алуу менен коомдук кызыкчылыкты талдоого тийиш:
- i. Негизги укуктардын ишке ашышын камсыз кылуунун жана адамдардын нааразычылык билдирүү укугун колдоно алуу мүмкүнчүлүгүнө колдоо көрсөтүүнүн маанисин;
 - ii. Пикирин билдирүүгө багытталган зомбулуксуз мүнөздөгү жүрүм-турумду;
 - iii. Мындай жүрүм-турумдан келтирген ыңгайсыздыктын/башаламандыктын деңгээлин;
 - iv. Нааразычылык акциясы багытталган объекттин түрүн (мындан ары “нааразычылык акциясынын объектиси”);
 - v. Чыныгы келтирилген зыян, мында чечүүчү фактор болуп, келтирилген зыяндын өзү эмес, мындай зыяндын негизсиз олуттуу экендиги эсептелинет. Зыяндын олуттуулугунун критерийи кыйынчылык, тоскоолдук келтиргени, тартипти бузганы же ыңгайсыздыктар менен гана чектелбөөгө тийиш, ал нааразычылык акциясынын объектисинин контекстин жана түрүн кароону камтышы керек;
 - vi. Каршылык көрсөтүү максатында санариптик технологияларды колдонууга байланышкан учурларда укук коргоо органдары жана соттор нааразычылык билдирүүнүн объектиси альтернативалуу байланыш каражаттарына ээ болуп-болбогонун, ал нааразычылыктын натыйжасында Интернетте пикирин билдирүү эркиндигине укукту бузуунун даражасын эске алышы керек.

IV бөлүк: Нааразычылыгын билдирүүгө укукту ишке ашырууну камсыз кылуу милдеттенмеси

17-принцип: Жоопкерчилик жана ачыктык

- 17.1** Мамлекеттер нааразычылык акциялары боюнча коомдук чечимдерди кабыл алуу жараяны ачык-айкын, жеткиликтүү жана талаптагыдай укуктук жол-жобо жаатындагы эл аралык талаптарга жооп беришин камсыздоого тийиш. Атап айтканда, алар нааразычылык акциясынын катышуучулары ар кандай жөнгө салуу чаралары, анын ичинде жүйөлүү себептер жөнүндө өз убагында кабар алышын жана административдик жана/же соттук көзөмөлдүн алкагында укуктук коргоонун ыкчам жана натыйжалуу каражаттарына жеткиликтүүлүгүн камсыз кылышы керек.
- 17.2** Мамлекеттер нааразылык акцияларынын алкагында адам укуктарынын бузулушун иликтөөгө, мыйзамдуу тартипте тергөөгө, бул үчүн жоопкерчиликти камсыз кылууга тийиш. Тергөө жана соттук териштирүү натыйжалуу, ыкчам жана көз каранды эмес соттук же башка талаш-тартыштарды чечүүчү орган тарабынан жүргүзүлүшү керек. Ошондой эле кылмышкерлерди, шыкакчыларды жана көзөмөлдөөчүлөрдү укук бузулгандыгы үчүн жазык же тартиптик процесс аркылуу иштин жагдайына жараша жоопко тартууда натыйжалуу болушу керек.
- 17.3** Мамлекеттер нааразычылык акцияларынын катышуучуларынын укуктарына карата, атап айтканда жазык жана жарандык сот процесстеринин алкагында жеткиликтүү, иштиктүү жана акысыз каражаттар менен камсыздашы керек; мындай коргоо каражаттары зыяндын ордун толтурууну, реституцияны (укук бузулганга чейинки абалды калыбына келтирүүнү), эл алдында кечирим суроону, мындай окуя кайталанбай турганына кепилдиктерди жана сактык чараларын, ошондой эле укук коргоочу институттар жана/же акыйкатчы берген коргоо каражаттарын камтышы керек.

17.4 Мамлекеттер өз мыйзамдарында жана тажрыйбасында бери дегенде төмөнкүлөрдү камсыздоого тийиш:

- a) Нааразычылык учурунда тартипти сактоо жана ар кандай күч колдонуу ыкмалары көз каранды эмес, калыс жана токтоосуз көзөмөлгө алынып, ыңгайы келген учурда 17 (2) -принципке ылайык тергөө жана тартиптик же жазык санкциялары колдонулат;
- b) Тартипти коргоонун ыкмаларын жана ар кандай жабдууларды, анын ичинде санариптик жана көзөмөлдөө технологияларын колдонуу менен, нааразычылык акцияларынын жүрүшүндө тартипти сактоого коомдук көзөмөлдүн ачык жана жеткиликтүү болушун камсыз кылуу зарыл. Мамлекеттер тергөө үчүн көз каранды эмес комиссияларды түзүшү керек, алардын арасында:
 - i. Салыштырмалуу азыраак өлүмгө алып келген куралдардын кесепетинен жаракат алуу ыктымалдыгы тууралуу маалыматтар камтылат. Комиссиялардын курамына көз каранды эмес медициналык, илимий жана укук чөйрөсүндөгү эксперттер кириши керек, алар салыштырмалуу азыраак кооптуу болгон куралдар менен байланышкан тобокелдиктерди иликтешет жана отчет беришет, ошондой эле натыйжалуу жөнгө салуу, куралды колдонуунун укуктук негиздери жана аны колдонууну андан ары чектөө үчүн мындай куралдарды пайдалануу боюнча сунуштарды беришет;
 - ii. Аңдуунун ар кандай ыкмаларын колдонуу. Куралдарды пайдалануунун жыштыгы жана ыкмасы, мындай пайдалануунун негиздүүлүгү, зарылдыгы жана өлчөмдөштүгү, ошондой эле алар орунсуз же аша чапкан максаттарда колдонулган учурлар болуп-болбогону жөнүндө коомдук пикирди калыптандырышы үчүн керек.

18-принцип: Нааразычылык акцияларына байланыштуу маалыматтын эркин агымы

- 18.1** Мамлекеттер ар бир адам нааразычылык акциясына чейин, анын жүрүшүндө жана андан кийин акция тууралуу маалыматты эркин таратышы үчүн, анын ичинде жалпыга маалымдоо каражаттарынын бардык түрлөрү аркылуу тарата алышы үчүн нааразычылыкка байланыштуу маалыматтардын эркин агымын камсыз кылышы керек.
- 18.2** Мамлекеттер өздөрүнүн мыйзамдарында жана практикасында бери дегенде төмөнкүлөрдү камсыздоого тийиш:
- a) Бардык бийлик органдары жана укук коргоо органдары нааразычылык акцияларына жана анын жүрүшүндө тартипти сактоо боюнча чечим кабыл алуу процесси жөнүндө толук, туура жана ишенимдүү маалыматтарды берүүгө тийиш. Алар үчүн маалыматты ачыкка чыгаруу милдеттүү болушу керек, алар талап кылынган маалыматтарды мыйзамда каралган мөөнөттөрдө, мыйзамда каралган чектелүү, өзгөчө учурларды эске алуу менен жана 4-принципте белгиленген тестке ылайык мыйзамдуу кызыкчылыктарга так аныкталуучу зыяндын алдын алуу үчүн зарыл болгон маалыматтарды берүүгө тийиш;
 - b) Өзөктүк маалыматтарды, анын ичинде нааразычылык акцияларын өткөрүүдө тартипти жөнгө салуучу эрежелерди жана ченемдерди, бюджеттерди жана ишке берилген бааны камтыган отчетторду ачыкка чыгаруу саясаты жүргүзүлүшү керек. Мындай маалымат электрондук жана кадимки формада жарыяланып, табууга ыңгайлуу кылып жайгаштырылууга жана маалыматтарды оңой жүктөөгө, кайра колдонууга шарт түзгөн форматтарда берилүүгө тийиш;
 - c) Нааразылык акцияларына байланыштуу чечимдерди кабыл алууга катышкан бардык мамлекеттик органдар, анын ичинде укук коргоо органдары өз чечимдерин ырааттуу документтештирүү системасын түзүп, жүргүзүүгө милдеттенип, бул документтер көз каранды эмес жана/же коомдук көзөмөл үчүн жеткиликтүү болушун камсыздоого тийиш.
- 18.3** Мамлекеттер нааразычылык акциялары жөнүндө маалыматты эфирдик жана басма сөз каражаттары, Интернет жана башка байланыш аянтчалары аркылуу эркин таратууну жөнгө салуучу же чектөөчү чараларды колдонуудан алыс болушу керек. Ар кандай чектөөлөр 4-принципте көрсөтүлгөн талаптарга шайкеш келиши керек.

19-принцип: Нааразычылык акцияларына мониторинг жүргүзүү жана чагылдыруу

- 19.1** Мамлекеттер бардык медианын жана көз каранды эмес байкоочулардын нааразычылык акцияларын чагылдырууга жана көз карандысыз мониторинг жүргүзүүсүнө жол бериши керек жана бул иштерге жигердүү көмөк көрсөтүүгө тийиш, мүмкүн болушунча географиялык чектөөлөрдү/тоскоолдуктарды болтурбастан, мындай иш-чараларга формалдуу чектөөлөрдү киргизүүдөн жана расмий кийлигишүүдөн оолак болуу зарыл.
- 19.2** Нааразычылык акцияларын чагылдыргандыктан, полициянын иш-аракеттерин жана адам укуктарынын бузулушун документтештирген бир да адам кандайдыр бир кол салуунун бутасына айланбашын мамлекет камсыз кылууга тийиш. Тийиштүү жабдууларды, басма материалдарды, тартылган материалдарды, аудио, видео жана башка жазууларды конфискациялоо, бузуу же талкалоо үчүн атайылап жасалган аракеттер жазык иши катары каралып, бул аракеттерге күнөөлүүлөр жоопко тартылышы керек.
- 19.3** Нааразылык акциялары жана буга байланыштуу ЖМКнын, байкоочулардын, демонстранттардын жана башка адамдардын иш-аракеттери учурунда укук коргоо органдарынын аракеттерин сүрөткө же видеого тартууга эч кандай тоскоолдуктар болбошу керек. Укук коргоо органдарына пленкага же санариптик жазууга берүү боюнча ар кандай талаптар баштапкы соттук көзөмөлгө алынууга тийиш.
- 19.4** Мамлекеттер нааразычылык акцияларынын жүрүшүнө байкоо жүргүзүү, документтештирүү жана чагылдыруу максатында атайын дайындалган жана окутулган көз каранды эмес байкоочуларга мүмкүнчүлүк берүүчү программаларды түзүшү керек. Тарап кетүү жөнүндө буйрук чыккандан кийин мындай байкоочуларга нааразычылык акциясына жакын жерде болушуна жана өзгөчө учурлардан тышкары, камак жайларына кирүүсүнө уруксат берилиши керек.

19.5 Жалпыга маалымдоо каражаттары жана көз каранды эмес байкоочулар нааразычылык акцияларын эркин чагылдырышын жана мониторинг жүргүзүшүн камсыз кылуу максатында мамлекеттер бери дегенде төмөнкүлөрдү жасашы керек:

- a) Нааразычылык акцияларын чагылдыруу шарты катары ЖМКны аккредитациялоодон баш тартууга жол бербеш керек;
- b) Журналисттердин, ЖМК кызматкерлеринин жана байкоочулардын коопсуздугун, анын ичинде атайын коргоо чараларын колдонууну мүмкүн болушунча кеңири кепилдеши керек. Коопсуздукка кепилдик берүү зарылдыгы алардын укуктарын, атап айтканда, сөз эркиндигине, эркин жүрүүгө жана маалыматка жетүү укуктарын негизсиз чектөө үчүн шылтоо катары колдонулбашы керек;
- c) Нааразычылык акцияларына байланыштуу булактарды коргоо укугун толук урматташы керек. Ар кандай чектөөлөр эл аралык мыйзамдарда каралган тар чектерде болушу керек;
- d) Укук коргоо органдары журналисттерди жана көз карандысыз байкоочуларды өздүгүн тастыктаган документтердин жоктугунан улам камакка алынбастыгын же кармалбастыгын камсыз кылышы керек. Ошондой эле алар полициянын ишине тоскоолдук кылбаса, тарап кетүү тууралуу буйруктан кийин ошол жерден кетип калбаганы үчүн камакка алынбашы керек;
- e) Нааразычылык акцияларынын жүрүшүндө жалпыга маалымдоо каражаттарынын жана байкоочулардын ролун, функцияларын, милдеттенмелерин, укуктарын коргоо маселелери талашсыз элемент катары укук коргоо органдарынын милдетине кириши үчүн буларды окутуу программаларына кошуу зарыл.

V бөлүк: Башка катышуучулар

20-принцип: Башка катышуучу адамдар

- 20.1** Нааразычылык акцияларынын уюштуруучулары мүмкүн болгон жерлерде жана эч кандай мажбурлоосуз, нааразычылык акциялары өтчү маршрутту пландаштыруу процессинде тиешелүү бийлик органдары жана укук коргоо органдарынын кызматкерлери менен кызматташтык жана өнөктөштүк мамилелерди орнотушу керек. Коомдук мейкиндикти сактоо керек болгон учурда же катышуучулардын саны көп болот деп күтүлүп жаткан маалда уюштуруучулар ыктыярдуу кабарландыруунун жол-жоболорун аткарышы керек.
- 20.2** Уюштуруучулар ыктыярдуу негизде, бийлик өкүлдөрү менен байланышта боло турган, ишенимдүү адамдарды нааразычылык акцияларын уюштурууга көмөктөшүү үчүн дайындоо маселесин карап чыгышы керек жана нааразычылык акцияларын өткөрүүнү жеңилдетип, мыйзамдуу чектөөлөрдүн сакталышын камсыз кылуу үчүн катышуучулардын арасында оңой эле тааныла турган тескөөчүлөрдү колдонушу керек.
- 20.3** Журналисттер жана көз карандысыз байкоочулар ушул жагынан алып караганда өздөрүн жеңил тааныта тургандай кылып, болгондо да алар колдонгон ыкмалар жалпы жана бирдей болушу керек. Журналисттер жана көз карандысыз байкоочулар нааразычылык акцияларын журналисттик этикага жана мониторинг жүргүзүү эрежелерине ылайык ишенимдүү чагылдырышы керек.
- 20.4** Журналисттер менен көз карандысыз байкоочуларды айырмалоонун ыкмалары укук коргоо органдары жана башка тараптар үчүн таанып-ажыратууга жеңил болушу керек жана жакшысы укук коргоо органдары, журналисттердин кесиптик кошуундары жана жарандык коом ортосунда ачык жана консультативдик процесстин алкагында макулдашылууга тийиш.

Документтин таржымалы

Каршылык көрсөтүү укугунун принциптери АРТИКЛЬ 19дун “Эл аралык стандарттар сериясынын” бир бөлүгү болуп саналат. Серия ар кандай тематикалык чөйрөлөрдө пикир билдирүү эркиндигине укукту коргоодон жана колдоодон келип чыккан талаптарды деталдаштыруу боюнча туруктуу аракеттердин катарында турат.

Принциптер изилдөө, талдоо, консультация процессинин жыйынтыгы болуп саналат жана АРТИКЛЬ 19дун регионалдык кеңселеринин, дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндөгү өнөктөш уюмдардын кеңири тажрыйбасына жана ишине таянат. Принциптердин алгачкы долбоору Лондондо 2014-жылдын 15-16-майында өткөн биринчи эксперттик жолугушуунун натыйжасында иштелип чыккан.

Ушул жолугушуудан жана андан кийинки консультациялардан кийин АРТИКЛЬ 19 бир нече тилде принциптердин кеңеш берүүчү вариантын даярдады. Ал 2015-жылдын июнь айында БУУнун Адам укуктары боюнча кеңешинин сессиясында сунушталган жана 2015-жылдын июнь айынан ноябрь айына чейин “Right2Protest” сайтында сын-пикирлерди жана талкууларды жүргүзүү үчүн ачык болду. Долбоор боюнча пикирин айтуу өтүнүчү жарандык коом уюмдарына, активисттерге, мамлекеттик саясатты аныктаган адамдарга, илимий изилдөөчүлөргө, жалпыга маалымдоо каражаттарына жана башка кызыкдар адамдарга даректелген. Ушул консультациялардын негизинде принциптердин акыркы варианты даярдалды.

АРТИКЛЬ 19 ушул принциптерди иштеп чыгууга салым кошкон бардык адамдарга жана уюмдарга кошкон салымы жана колдоосу үчүн ыраазычылык билдирет.

Бул принциптер Швециянын Өнүктүрүү жаатындагы эл аралык кызматташтык боюнча агенттиги – Sida каржылаган “Жарандык мейкиндик боюнча демилгелердин” алкагында иштелип чыккан. Sida бул документте айтылган көз караштарды бөлүшпөшү мүмкүн. АРТИКЛЬ 19 ушул документтин мазмуну үчүн жеке жоопкерчиликти өзүнө алат.

DEFENDING FREEDOM OF EXPRESSION AND INFORMATION

ARTICLE 19 Free Word Centre 60 Farringdon Road London EC1R 3GA
T +44 20 7324 2500 F +44 20 7490 0566

E info@article19.org W www.article19.org Tw [@article19org](https://twitter.com/article19org) facebook.com/article19org